

Oblikavanje feudalizma u zapadnoj Europi

Štivičić, Štefan

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:886078>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Štefan Štivičić, univ. bacc. hist.

Oblikovanje feudalizma u Zapadnoj Europi

Diplomski rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednoprredmetni)

Oblikovanje feudalizma u Zapadnoj Europi

Diplomski rad

Student:

Štefan Štivičić, univ. bacc. hist.

Mentor:

prof. dr. sc. Mladen Ančić

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Štefan Štivičić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Oblikovanje feudalizma u Zapadnoj Europi** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 7. srpnja 2016.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
2. Uvjeti nastanka feudalnih institucija.....	4
2.1. Pravno nasljeđe	7
2.2. Lex Salica	11
3. Kako se oblikovao feudalizam?	13
3.1. Oblikovanje feudalnih institucija.....	20
3.1.1. Podvrgavanje	23
3.1.2. Antrustiones	25
3.1.3. Feud	26
3.2. Oblikovanje feudalnog društva	27
3.2.1. Senior i vazal	28
3.2.2. Podvrgavanje i zakletva na vjernost	33
4. Korelacija feudalnih institucija i feudalnog društva	35
5. Problemi feudalizma u praksi	37
5.1. Centrifugalne i centripetalne feudalne sile	39
5.2. <i>Klasično feudalno</i> uređenje i prostorna jedinstvenost feudalizma	40
6. Poimanje feudalizma u historiografiji.....	43
7. Zaključak	48
8. Sažetak.....	50
9. Summary.....	51
10. Literatura i izvori	52

1. Uvod

Tema kojom se bavi ovaj rad nije samo zanimljivo istraživačko područje za povjesničara i povijesni zanat već je svojevrstan izazov. Ako smatramo da je zanat povjesničara objašnjavati povijesne fenomene, odnosno opisivati pojave i procese koji su se dogodili ili odvijali u ljudskoj prošlosti, feudalizam kao takav fenomen iziskuje upoznavanje s velikom količinom apstraktnih informacija. Pomoću takvih informacija i činjenica moguće je oblikovati rad u kojemu se objašnjava i opisuje feudalizam kao historiografski produkt, ali i kao povijesni fenomen. K tome, povjesničar je dužan literaturi kojom se koristi, ali i izvornoj povijesnoj građi postavljati smisljena i konstruktivna pitanja. Feudalizam je zasigurno jedan od takvih fenomena kojemu se može postaviti puno smislenih i konstruktivnih pitanja. No, problem je što određena pitanja djelima nekih povjesničara vode u destrukciju feudalizma kao društveno-povijesnog fenomena. Ovaj rad vjerojatno neće izlučiti revolucionarnu ideju ili tezu kojom bi se stoljećima građena slika feudalizma korjenito promijenila ili osporila. Međutim, ovaj rad će u svakom slučaju biti prilog poznavanju feudalizma kao stvarne pojave u srednjovjekovnoj povijesti naše civilizacije.

Na temelju izvora, literature te savjeta i uputa mentora prof. dr. sc. Mladena Ančića u radu će se istražiti i objasniti kako se i gdje feudalizam oblikovao u svom najranijem ili izvornom obliku. Također, opisati će se kako je taj izvorni feudalizam izgledao, kako se razvijao i do kada se može proučavati postojanost i funkcionalnost feudalnih institucija u okviru feudalnog uređenja na prostoru Zapadne Europe. Rad će u osnovi biti ograničen s tri dimenzije: prvom, geografskom, dimenzijom rad je ograničen na područje Zapadne Europe, najviše na područja današnjih država Francuske, Italije, Njemačke i Velike Britanije. Drugom, vremenskom, dimenzijom rad obuhvaća razdoblje od prve pojave feudalnih institucija koje su temelj nastanka feudalnog uređenja pa do

razdoblja kada se feudalizam u Zapadnoj Europi oblikovao kao društveni i gospodarski sustav te ga historiografija koristi kao predznak tog društva. Konačno, treća dimenzija obvezuje da predmet istraživanja i analiziranja ovog rada bude u teorijskom okviru koji se može provjeriti znanstvenim metodama, odnosno može potkrijepiti relevantnim izvorima i djelima relevantnih povjesničara.

Primarni cilj je objasniti kako se feudalizam oblikovao, koji su ga čimbenici usmjeravali pri tom oblikovanju i razvoju koji je uslijedio. Uz to, u razradi teme ovoga diplomskog rada prikazat će se i analizirati nekoliko konkretnih činjenica i podataka koje otkrivaju izvori te će se iste interpretirati u kontekstu do sada poznatih i opće prihvaćenih ideja, ali će se pokušati pronaći i oblikovati nove ideje o feudalnom sustavu i feudalnim institucijama.

Kako je gore već navedeno ovaj rad će se oblikovati analizom i kritikom brojnih djela relevantnih povjesničara koji su svoj istraživački rad posvetili upravo fenomenu feudalizma. Između mnogih ovdje treba istaknuti M. Blocha, F. L. Ganshofa, S. Reynolds, J. R. Strayera, J. S. Critchleya, H. Pirennea, F. Lota te još niz drugih povjesničara bez čijih analiza i kritika ne bi bilo moguće ni raspravljati o feudalizmu na kvalitetan i slojevit način. Osim literature ovaj rad dodatno uporište ima i u izvornoj građi. Svi izvori koji se koriste u ovome radu objavljeni su online poput *Monumenta Germaniae Historica* ili su objavljeni u posebnim uredničkim izdanjima poput *Hrestomatija* Š. Kurtovića ili M. Šunjića.

Konačno osjećam da na ovome mjestu imam obavezu, dužnost, a prije svega toga i čast zahvaliti se svome mentoru prof. dr. sc. Mladenu Ančić. Ovaj rad nije nastao samo na temelju iščitavanja literature i analiziranja izvora. On je nastajao čestim te dugim konzultativnim raspravama s mentorom. Koliko je samo pitanja otvarala literatura, od onih o postojanju feudalizma kao stvarnog društveno-gospodarskog fenomena pa do

pitanja o praktičnom i istraživačkom radu. Osim toga oblikovanje ukupne slike o feudalizmu i historiografiji koja se njime bavi ne bi bilo moguće bez savjeta i preporuka prof. Mladena Ančića.

2. Uvjeti nastanka feudalnih institucija

Potonji naslov se može, a i trebalo bi ga, promatrati u najmanju ruku dvojako. Naime, on sadrži i predstavlja tvrdnju koju će ovaj rad pratiti slijedom zaključaka i argumenata koje nudi relevantna literatura, a dodatno potvrđuje izvorna povijesna građa. Tvrdnja o kojoj je ovdje riječ sastoji se u poimanju feudalizma kao stvarnog društveno-gospodarskog fenomena koji se oblikovao počevši od vremena propadanja, odnosno zaboravljanja, rimske pravne tradicije. Ovdje je neophodno navesti kako se to propadanje Rimskog Carstva, odnosno onoga na zapadu, u tom smislu i shvaća. Jednostavno se može primijetiti kako je stara podjela na povijesna razdoblja, a koja uključuje krute i umjetno stvorene „prijelomnice“ davno prevladana. Ferdinand Lot je to stanje dekadencije Rimskog Carstva na zapadu odlično obuhvatio sljedećom tvrdnjom: „This tragedy of the ancient world refusing to die, is one of the most poignant spectacles which can present themselves to the eyes of the historian or sociologist.“¹ Lot to stanje vrlo slikovito naziva tragedijom, a jednako tako slijedi danas, već uglavnom, prihvaćenu ideju da se 476. godine zapravo nije dogodila nikakva revolucija ili neki fenomen koji bi u trenutku prekinuo kulturnu i pravnu tradiciju koju je Rimsko Carstvo institucionaliziralo kroz svoje višestoljetno postojanje.

Na to se nastavlja jedna od najpoznatijih povjesničarskih teza, ona Pirenneova. Pirenneova teza je danas opće poznata u svjetu povjesničarskog zanata, a upravo je njome

¹ F. Lot, 1961., str. 236.

Pirenne ponudio rješenje pitanja propasti Rimskog Carstva na zapadu. O staroj ideji raspada i propasti Rimskog Carstva na zapadu koju je uzrokovala provala barbarskih naroda, u prvom redu Germana, Pirenne je zaključio da „S kojeg god kuta gledali, vidimo da razdoblje koje je započelo naseljavanjem barbara u Carstvu, nije u povijest uvelo ništa posve novoga. Germani su uništili carsku vladavinu *in partibus occidentis*, ali ne i Carstvo“.² Ovo razmatranje i prihvaćanje osnovne premise Pirenneove teze iznimno je važno i za promatranje oblikovanja feudalizma te feudalnih institucija. Pirenne je utvrdio da su se i nakon provale barbara na području Rimskog Carstva održali: jezik, novac, pismo, utezi i mjere, prehrana, **društvene klase**, vjera, umjetnost, **pravo**, uprava, **porezi**, **gospodarska organizacija**.³ To je bit promjena koje su se događale tijekom 5. i 6. stoljeća. Posebno istaknute kategorije ističu se kao temelj za pojavu kojom se ovaj rad primarno bavi – feudalizam. Pirenneovu tezu treba dovršiti i njenim drugim dijelom, a to je da „najbitniji događaj u europskoj povijesti nakon punskih ratova“⁴ predstavlja provala Islama koja je prekinula mediteransko jedinstvo Rimskog Carstva, a na koncu je tada došlo do kraja antičke tradicije te početka srednjeg vijeka. I nije dovoljno stati na tom zaključku, potrebno je nastaviti istragu i pronaći koliko je to, što je preživjelo, utjecalo na društveni i gospodarski razvoj srednjeg vijeka. Upravo je to cilj ovoga naslova, pronaći temelje na kojima se gradio feudalizam, a među tim elementima koji su činili *temelj* pronaći *ugaoni kamen*, tj. ono na čemu je oblikovanje feudalnih institucija počelo.

Riječ fenomen, koja je pridodana instituciji feudalizma u ovome radu, također je kategorička ocjena jer se tako feudalne institucije smatraju pojavom ili „predmetom“ koje je moguće promatrati, odnosno kojemu je moguće pristupiti analitički i kritički. Koristeći

² H. Pirenne, 2006., str 115.

³ Ibid.

⁴ Ibid, str. 137.

se vjerojatno najvažnijim alatom povjesničarskog zanata, postavljanjem pravih i sadržajnih pitanja, moguće je otkriti slijed pojava koje su oblikovale feudalizam kao kategoriju u pravničkoj praksi, ali i kao fenomen koji podliježe znanstvenom istraživanju te otkrivanju stvarne uloge tog fenomena u srednjovjekovnom društvenom i gospodarskom životu.

S druge strane, nazivajući nešto feudalnim podrazumijeva da se feudalizam poima stvarnim stanjem i pojavom, a ne teorijskom konstrukcijom bez temelja u srednjovjekovnoj svakodnevnici. Ovo je potrebno raspraviti već na ovome mjestu, jer moderna historiografija⁵, odnosno djela nastala u posljednjih par desetljeća, argumentirano pretresaju feudalizam kao davno određen i istražen fenomen. Kapitalno djelo koje postavlja pitanje fenomenu feudalizma kao društveno-gospodarskom sustavu je zasigurno *Fiefs and Vassals* povjesničarke Susan Reynolds.⁶ Pitanje koja Reynolds postavlja pretresa ono što su kao velike ideje i znanstvene teze te zaključke načinili povjesničari, koji su pak svoj primarni rad usmjerili upravo na feudalizam. Takvi su povjesničari prije svih Marc Bloch, a zatim François-Louis Ganshof koji su predstavili feudalizam i istražili njegovu pojavu i postojanje. O tim različitim pogledima na feudalizam i ono što on kao društveni i povijesni fenomen podrazumijeva više će riječi biti u posebnoj analizi u kasnijem dijelu rada.

Sve navedeno ne čini samo (pred)uvjete za razvoj feudalizma. Jer kada bi se tako promatralo onda bi to podrazumijevalo moguću povjesničarsku pogrešku. Naime, tražiti uvjete ili preduvjete nekoj pojavi lako može utjecati na stvaranje zaključaka i smjer istraživanja te odvesti u problem poznat kao *apriorizam*. Upravo iz tog razloga sve

⁵ Pod pojmom moderne historiografije u ovom slučaju podrazumijevam onu koja počiva na načelima modernog povjesničarskog zanata, temelji se na kritičkoj obradi izvorne građe i na pravilima koja povijest čine znanošću.

⁶ S. Reynolds, 2001.

navedeno nisu uvjeti razvoja feudalizma, već je stanje zatečeno na početku povijesnog razdoblja što ga historiografija i naša civilizacija nazivaju srednjim vijekom. Uvjete, odnosno temeljne odrednice za razvoj feudalizma treba tražiti u onome što je taj svijet ostavio kao prežetak i onome što se može prepoznati u određenim obrascima.

2.1. Pravno nasljeđe

Neophodno je naglasiti da je feudalizam neizostavan fenomen u povijesti i kao takvoga treba ga valjano objasniti i opisati. S obzirom na stanje istraženosti te problematike ovaj rad je u tom smislu više prilog opisu i objašnjenju feudalizma te njegova oblikovanja. Prvi od elemenata *temelja* feudalizma, o kojemu je gore bilo riječi, je zasigurno pravna ostavština Rimskog Carstva. Pri oblikovanju teze o pojavi feudalizma nikako se ne smije izostaviti *duh vremena* u kojemu se sve to događa. Jacques Le Goff je u svome posljednjem djelu *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, objavljenom posmrtno, zaokružio ono što je *već svima poznato*, a to je da umjetne kategorije vremena i periodizacije ne odgovaraju povijesnoj istini.⁷ Riječ je zapravo o povijesnom kontinuitetu i vremenu kao kategoriji koja povjesničarima ali i povijesti kao narativu olakšava radnu orijentaciju te smještanje tog narativa u kronološki slijed.

Međutim, da se izbjegne kruto sjeckanje i periodizacija povijesnog slijeda i vremena na faze te periode ovaj rad se istima neće voditi. Jer kao što je gore vidljivo kontinuitet „Carstva“ nije propao, ono je preživjelo u svojim korjenima. Iz toga se razloga vrijeme oblikovanja feudalizma određuje malo drugačijom vremenskom odrednicom, bolje rečeno društvenom. Takva odrednica odgovara onoj koju je u svojoj knjizi predstavila Patricia Crone. Naime, riječ je o preindustrijskim društvima koja iz današnje

⁷ J. Le Goff, 2015.

perspektive zamišljamo unificiranima.⁸ Daleko je naravno ta unifikacijska ideja od istine, naime, pitanje je koliko su predindustrijska društva bila povezana i koji je fenomen mogao poslužiti da se društvo unificira, ako je uopće i mogao. Kada P. Crane piše o feudalizmu, koji je kao neizostavni dio predindustrijskih društava uključila u razmatranje o razvoju europskog društva, onda tvrdi da „The uniqueness of Europe lies in the degree to which the state lost control of the process“.⁹ Ovime se nesumnjivo dolazi upravo do pravnog, tj. zakonskog prežitka Rimskog Carstva koje je u nekom obliku postojalo i vrijedilo u vrijeme oblikovanja feudalizma. S obzirom na karakter predindustrijskih društava, u ovom slučaju onih srednjovjekovnih, zemljoposjed je upravo gospodarska okosnica tog društva. Struktura društva je takva da većina tog svijeta živi i preživljava neposredno od onoga što sama proizvede na zemljoposjedu. U riječi zemljoposjed krije se sljedeći problem i otvara se novo pitanje koje se odnosi na pravnu tradiciju Carstva te pravnu, običajnu praksu koja se pokušavala unificirati i primijeniti u svakodnevicu. Naime, pojam posjedovanja zemlje, odnosno parcele obradive poljoprivredne površine, močvare, šume, ribnjaka ili nekog drugog prirodnog dobra skladu s rimskim pravom stvarno je i pripadao nekome, tj. bio je u nečijem neposrednom vlasništvu. U tom je sustavu Carstvo naplaćivalo porez kao ekvivalent za pružanje usluge zaštite tih posjeda, ali i svojih ljudi.

Kada je Benedict Anderson opisao kako to izgleda nacija kao zamišljena zajednica na drugoj su strani njegove ideje postavljena upravo predindustrijska društva. Ta su društva zajednicu percipirala sasvim drugačije od onoga kako mi to danas vidimo. Već u najranije vrijeme oblikovanja feudalizma, a u svijetu u kojemu ljudi svoju zajednicu oblikuju s onim ljudima koje osobno poznaju i s kojima su u nekom trenutku u interakciji

⁸ P. Crone, 1989., str. 13-35.

⁹ Ibid, str. 155.

oči u oči, ljudi se ne prepoznaju kao Rimljani, Germani, Franci ili Karolinzi.¹⁰ Oni se prepoznaju kao ljudi nekih drugih ljudi. A formula ili obrazac koji podrazumijeva to da je *osoba A čovjek osobe B*, i vice versa; da je *osoba B gospodar osobe A*, srž je feudalizma. Upravo je ta formula zadala prvi problem staroj pravnoj tradiciji rimskog prava. Naime, ova formula je počivala na jednostavnoj ideji da osoba koja se nalazi u zaštiti gospodara (svog seniora) ne posjeduje zemljišno dobro već da ga uživa i obrađuje za svog gospodara, koji pak svom podložniku (vazalu) pruža određene protuusluge. O konkretnom razvoju tih institucija više riječi će biti u sljedećem naslovu. U tom sukobu rimskog prava i onih mješavina pravnih načela, nastalih na običajnom pravu, a koje su sa sobom kao pravnu baštinu donijeli barbarski narodi u Carstvo nastalo je konfuzno stanje. To stanje se konfuznim pokazalo za pravnike u kasnom srednjem vijeku, te su upravo oni krstili feudalizam tim imenom, sve u pokušaju da odgonetnu situaciju koja nije odgovarala zatečenoj tradiciji i pravilima.

Dakle u doba Rimskog Carstva vlasništvo je bilo jasno regulirano zakonima (Rimski zakon) i nije postojalo vertikalne podjele vlasništva. Već u vrijeme *kasne antike* (*Spätantike*)¹¹ gubi se taj smisao i vlasništvo postaje nedorečenije.¹² U tom se kontekstu pokušalo zapravo odgovoriti na pitanje kako je funkcionirala ta vertikalna podjela vlasništva u kojoj neposredni korisnik nije vlasnik posjeda na kojemu radi i zarađuje za život svoje obitelji te svoga gospodara. Srednjovjekovni su pravnici iz toga razloga

¹⁰ B. Anderson, 1998., str. 18.

¹¹ Pojam kasna antika koristim u smislu dugotrajne preobrazbe europskog društva iz „stare povijesti“ u „srednjovjekovnu“, a što podrazumijeva razdoblje od 3. do 7. stoljeća. Termin su skovali njemački povjesničari, a u radu se koristi prema knjizi J. Le Goffa, 2015., *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, Zagreb, 2015. str. 25-26.

¹² *Towns and cities of the Croatian Middle Ages: authority and property*, 2014., ur.: I. Benyovsky – Z. Pešorda Vardić, str. 13. (dalje: *Towns...*)

pokušali ujediniti, odnosno asimilirati, srednjovjekovne pravne institucije¹³ te su unutar okvira Rimskog prava razvili doktrinu *duplex dominium*, tj. dijeljenog vlasništva.¹⁴ To je bio prvi pokušaj razumijevanja fenomena feudalizma *odozgo*, dakle od ljudi koji su to mogli vidjeti na temelju narativnih izvora i tradicijske predaje, jer su još uvijek bili dijelom tog sustava u razvijenoj fazi. Da se feudalizam kao potpun fenomen sagleda iz *ptičje perspektive* bit će potrebna višestoljetna razlika i društvo koje će taj fenomen gledati na temelju izvora kojima postavlja kritička pitanja. Konačan produkt srednjovjekovnih pravnika i učenjaka da shvate društveni sustav, odnosno društveno-gospodarsko stanje iz kojega proizlazi i ono njihovo, nastao je u 14. stoljeću. Taj se produkt naziva *Ius Commune* i nastao je fuzijom Rimskog, kanonskog i „feudalnog“ prava.¹⁵ Pri tome se pod pojmom feudalno pravo podrazumijeva običajno i stečeno pravo o uređivanju vazalnog odnosa. Perry Anderson nastanak „zapadnoeuropskog“ feudalizma vidi ovako: „That western feudalism was the specific result of a fusion of Roman and Germanic legacies...“¹⁶

Očigledan je dakle pokušaj da se već u „razvijenom feudalizmu“, odnosno kasnijem srednjem vijeku, pokušalo feudalizam shvatiti *odozgo*. Proizvedeći tako zaključke i ideje o feudalizmu, a sve na temelju poznatog vazalnog odnosa međusobne ovisnosti seniora i vazala. Dakako, i kovanica feudalizam skovana je u to vrijeme upravo koristeći se, kako se tada smatralo i prepoznavalo, okosnicom te veze – feudom.

¹³ Pri tome se podrazumijevaju feudalne institucije (Š.Š).

¹⁴ *Towns...*, str. 16.

¹⁵ *Towns...*, str. 17.

¹⁶ P. Anderson, 1974., str. 128.

2.2. Lex Salica

Prvi u nizu, za ovu temu zanimljivih, odnosno iskoristivih izvora je Salijski zakon ili kako to piše u latinskom izvorniku – *Lex Salica*. *Lex Salica* koja se na ovome mjestu koristi kao izvorna građa nastala je tijekom 6. stoljeća.¹⁷ Praksa povjesničarskog zanata pri analizi izvora nalaže opis i kritiku samog izvora pa je tako važno dati i generalije Salijskog zakona.

Salijski zakon u biti je sačuvan u nešto više od osam stotina manuskripata, a povjesničari smatraju da je prvu redakciju dao uraditi Clovis negdje u razdoblju od 507. do 511. godine.¹⁸ S obzirom da je svaka sljedeća redakcija dodavala i oduzimala ponešto od izvorne u tome se može promatrati pravi duh vremena i način na koji vladar pokušava oblikovati zajednicu svojih ljudi. U ovome slučaju „zajednica svojih ljudi“ je potpuno novi termin i valja ga objasniti. Naime, ako se već utvrdilo što bi nacija kao zamišljena zajednica trebala predstavljati, pretpostavlja se kako je kralj zajednicu doživljavao također zamišljeno, ali tu njegovu su činili „njegovi ljudi“, dakle ne Franci, Germani ili neki ini. U tom smislu se u ovome tekstu i dalje koristi pojam „zajednica svojih ljudi“, dakle njegovih, kraljevih. U tome se zapravo ogleda i dobar dio feudalnog sustava, jer tako je kralj raspolagao feudalnom vojskom, kao svojim ljudima, ili ljudima svojih ljudi. O potonjem će zasigurno više riječi biti u nastavku ovoga rada. Miroslav Brandt je Salijski zakon opisao ovako: „U svojoj cjelini, razdoblje što ga prikazuje Salijski zakon predočuje prijelaz od rodovskog uređenja k pretfeudalnom i po tome ima egzemplarno značenje za upoznavanje nastanka feudalnog poretka u srednjoj i zapadnoj Europi.“¹⁹

Salijski zakon je pak skup običajnih prava i načela raznih germanskih plemena na Zapadu. Šefko Kurtović tvrdi da je on uz Anglo-Saske zakonske tekstove „...jedan od

¹⁷ Š. Kurtović, 2005., str. 122.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ M. Brandt, 1995., str. 46.

najgermanskijih“ zakona.²⁰ U svom oblikovanju ideje o feudalnom društvu, Salijskim se zakonom, kao izvorom koristio i Marc Bloch, koji je povezoao određene propise s feudalnim odnosima.²¹ Na ovome mjestu ističe se poznata činjenica, društvo je u vrijeme prve ili prvih redakcija ovoga zakona bilo seljačko i plemensko pa nema puno ili uopće riječi o trgovištima i gradovima. Druga činjenica otvara pitanje za koga je zakon, odnosno popis običajnih načela, načinjen, jer je poznato da je sudstvo u praksi provodio narod na javnim skupovima. I kako to Š. Kurtović tvrdi, ako je „latinima“ za kodifikaciju i unifikaciju zakonskih regulativa i zakonskog aparata trebao „milenij“ kako onda očekivati da su barbarski narodi *ex machina* stvorili ili koristili uređeno sudstvo.²²

Prva činjenica koju otkriva i Salijski zakon u X. članku je također osnova za razumijevanje feudalne strukture. Tu se robovi (*servus* i *ancilla*) izdvajaju kao posebna društvena kategorija ekvivalentne vrijednosti konja ili kobile.²³ Iz današnje perspektive te bi ljude, dakle robove, smjestili na marginu društva i olako ih nazvali marginalcima društva u 5. ili 6. pa i nekim kasnijim stoljećima. Trgovina robljem je ostala još dugo vremena unosan posao. Međutim, ono što definitivno robove isključuje iz feudalne strukture je to da oni ne uživaju međusobnu ovisnost prema nekom senioru, već oni služe svom gospodaru, vlasniku. U tome je prva razlika društvene slojevitosti ranog srednjeg vijeka i pojave feudalizma.

U članku LIV. koji određuje kazne za ubojstvo grofa jasno se pak razlučuju dvije vrste te visoke dužnosti i titule. Naime, razlikuju se pojmovi *grafionem* i *sacebarone*, pri

²⁰ M. Brandt, 1995., str. 46.

²¹ M. Bloch, 2001., str. 157.

²² Š. Kurtović, 2005., str. 123.

²³ Ibid, str. 132-133.

čemu prvi predstavlja grofa općenito, a drugi pojam onoga grofa koji je bio izravni kraljev namještenik i sluga.²⁴

U istom kontekstu jasno se ističe i kraljev vojnik, odnosno naoružani član kraljeve pratnje. U LXIII. članku ove redakcije na bojištu se razlikuju slobodan čovjek (*hominem ingenuum*) i gospodarev (kraljev, Š.Š.) antrustion (*truste dominica*).²⁵ U ovome ne treba tražiti pojavu feudalizma i feudalnih institucija, ali treba na to gledati, kako je već navedeno, kao na zasade i uvjete koji su prethodili razvoju feudalnih institucija pa i onoga što se naziva feudalizmom.

Do sada opisano stanje važno je u okviru ovoga rada zbog oblikovanja poimanja kontinuiteta Carstva koje nije izgubilo svoje baštinske vrijednosti poput prava, kulture, društvenih klasa, društvene organizacije i poreza na primjer. S druge strane u tom se kontinuitetu usađuju noviteti koje su donijela germanska plemena, a mješavina je to iz koje će se kroz par stoljeća razviti feudalne institucije.

3. Kako se oblikovao feudalizam?

„Under the pressure of the landed aristocracy, free men, even belonging to the middle classes, delivered themselves over to the *patronage* of the powerful.“²⁶ Naslovno pitanje slojevito je koliko i sam pojam feudalizma, a F. Lot je gore navedenom tvrdnjom predstavio inicijalni faktor za stvaranje odnosa koji su pak na višoj instanci, a nesvjesno po suvremenike, oblikovali feudalizam. Ipak, to oblikovanje nije proteklo tako jednostavno da činjenica uticanja slabijih u zaštitu moćnicima može definirati cijeli unifikacijski proces. Unifikacijski proces u smislu oblikovanja feudalizma i feudalnih

²⁴ Š. Kurtović, 2005., str. 170-171.

²⁵ Ibid, str. 176-177.

²⁶ F. Lot, 1961., str. 131.

institucija može biti preopćenit i sveobuhvatan pa se ovdje koristi kao sinonim za cjelokupnost feudalnog razvoja. Marc Bloch je poput Lota prepoznao stanje generalne nesigurnosti nastalo germanskim provalama na područje Carstva na Zapadu. I on također piše kako su se ljudi grupirali u obiteljske zajednice čije su zajednice pak na višem organizacijskom stupnju činile sela.²⁷ Praksa tadašnje ekstenzivne poljoprivrede je zahtijevala velike obradive površine i širok razmještaj obiteljskih zajednica. To je dodatno stvaralo osjećaj nesigurnosti, ali i realnu opasnost od putujućih razbojnika i vojnih skupina. Bloch tome dodaje još argumenata tvrdeći kako je opću nesigurnost dodatno poticao i „duboki pad demografske krivulje“ te opća rijetka naseljenost nekadašnjih rimskih pokrajina.²⁸ Većina tekstova, koji su sačuvani izvorno ili u obliku prijepisa, svjedoči o brutalnim napadima na „domicilno“ stanovništvo. Važno je naglasiti opasku da „domicilno“ stanovništvo podrazumijeva i barbare koji su prije velikih provala i migracija naselili Carstvo kao federati. O tim razbojstvima i trajnim problemima te nesigurnosti piše J. Le Goff u svojoj Civilizaciji srednjovjekovnog Zapada.²⁹

S obzirom da su geografske odrednice iznimno važne za povijesni zanat, a razvija se priča o barbarskom Zapadu u Europi onda taj mozaik barbarskih kraljevstva valja i predstaviti. Pirenne je tu kartu „oslikao“ ovako: „Ostrogoti u Italiji, Vandali u Africi, Svevi u Galiciji, Vizigoti u Španjolskoj i južno od Loire, Burgundi u dolini Rhone.“³⁰ Ovaj mozaik svjedoči o situaciji u kojoj se na širem području sukobilo nekoliko kultura i pravnih načela. Iako su gotovo svi u pravilu željeli postati građani Carstva i živjeti „boljim životom“ nered koji su donijeli u smislu stalne opasnosti i odmazde malih odmetničkih skupina, ali i velikih ratničkih pohoda.

²⁷ M. Bloch, 2001., str. 70.

²⁸ Ibid, str. 69.

²⁹ J. Le Goff, 1998., str. 34-35.

³⁰ H. Pirenne, 2006., str. 25.

M. Bloch je s pravom zaključio da bi bila teška zabluda raspravljati o feudalnoj civilizaciji kao o cjelini koja je u vremenu nedjeljiva i jedinstvena.³¹ Ovaj zaključak je uredno argumentiran s obzirom na činjenicu da se ni sam feudalizam ne može tretirati i analizirati kao jedinstven i nedjeljiv u vremenu. Upravo iz toga razloga i ovaj rad slijedi razvojnu putanju oblikovanja tog fenomena. Zaključku o nedjeljivosti i jedinstvenosti koji je oblikovao Bloch ovdje treba dodati još jednu komponentu. S obzirom da je on oblikujući ideju o feudalnom društvu, pa i feudalnoj civilizaciji, na prvo mjesto stavio vremensku odrednicu, zaključku koji je gore naveden obavezno treba dodati i prostornu odnosno geografsku odrednicu.³²

Geografska odrednica koja je neizostavna u ovome dijelu je ona koja opisuje prostor u kojemu se feudalizam počeo oblikovati i koji možemo nazvati kolijevkom zapadnoeuropskog feudalizma. Taj je prostor kolijevke ili rasadnika feudalizma Ganshof smjestio u Franačko Kraljevstvo za vrijeme Merovinške uprave, konkretno u središte Kraljevstva između rijeka Loire i Rajne.³³ Ovu tvrdnju valja uzeti u obzir i razmatranje. Naime, prostor koji opisuje Ganshof stvarno je, a što je vidljivo na temelju izvornih materijala, bio kolijevka u kojoj se oblikovao feudalizam kakav poznaje današnji povjesni narativ i koji je definiran općom definicijom o društvenom sustavu u kojemu postoji međusobna ovisnost najmanje dvojice ljudi. Iako je ta definicija dovoljna tek za šturo objašnjenje ovog kompleksnog fenomena, taj feudalizam o kojemu se tako razgovara stvarno se razvio upravo na tom prostoru. I Blochova teza potvrđuje tu sliku, s tom razlikom što on to područje smatra „najviše feudaliziranim“ područjem Europe, područje

³¹ M. Bloch, 2001., str. 69.

³² Prostornu odrednicu smatram u najmanju ruku jednako vrijednom za raspravu o oblikovanju i razvoju feudalizma. Jer nisu se feudalizam i feudalne institucije pojavile u svijetu ni u isto vrijeme ni na istom prostoru. Uzmimo kao primjer oblikovanje feudalizma u Zapadnoj Europi i Japanu.

³³ F. L. Ganshof, 1964., str. 3.

koje je nazvao srcem nekadašnjeg karolinškog carstva, konkretno u sjevernoj Francuskoj, u rajnskoj i švapskoj Njemačkoj.³⁴ Bez obzira dakle na vrijeme, koje određeni povjesničar smatra vrhuncem u razvoju feudalizma ili feudalnih institucija, očigledan je konsenzus oko prostora u kojemu se to događalo. Ovdje se namjerno koristi glagol koji označava radnju koja je trajala neko neodređeno vrijeme s obzirom da oblikovanje feudalizma nije učinjeno namjernim obrazovanjem tog sustava u društvo već se dugotrajno razvijalo *odozdo*.

Upravo to nastajanje *odozdo* iz perspektive kasnijih istražitelja, pa i današnjih povjesničara, predstavlja ne samo veliki izazov već i prepreku da se istraži i doživi *duh vremena* i suvremena društvena misao o sustavu koji su živjeli i koji im je određivao životni put. To ipak nije razlog zbog kojega bi se trebalo izbjegavati objasniti feudalizam. Treba odmah imati na umu i ne očekivati da su dosadašnji radovi povjesničara dali konačan odgovor u smislu definicije, a isto tako da ni ovaj rad neće ponuditi odgovor na to neiscrpno znanstveno pitanje. Sve ti radovi zajedno, uključujući i ovaj, samo su prilog razumijevanju feudalizma kao društvenog fenomena. S druge strane, feudalizam se na neki način mora opisati i ovdje se uz uvažavanje Ganshofovih i Blochovih zaključaka ipak najjasnije iskristalizirao opis koji je kao „definiciju“ ponudio Joseph R. Strayer. On je zaključio da je „Feudalism (...) a method of government, and a way of securing the forces necessary to preserve that method of government.“³⁵ Ovaj opis daje „osjećaj“ kako proizlazi odozgo i kako je feudalizam stvoren s namjerom da si suveren osigura upravni aparat i funkcionalne mobilizacijske kanale.

Uzmimo to u obzir u svakom slučaju. Međutim što je onda s gore već navedenom činjenicom da su se slabiji uticali u zaštitu moćnijima i zapravo na takav način oblikovali

³⁴ M. Bloch, 2001., str. 148.

³⁵ J. R. Strayer, 1965. str. 13.

međuvosnu zajednicu. Opis³⁶ te zajednice je zapravo jednostavan u istoj mjeri u kojoj je sama zajednica mogla biti komplicirana. Naime, svodi se na podvrgavanje nesigurnog i slabog, a često nesituiranog (bez zemlje i bez proizvodnih mogućnosti) pod zaštitu moćnijeg seniora koji će mu pružiti zaštitu i dati mu sredstva za rad od kojega će njemu i ostalim potražiteljima (crkvi, na primjer) plaćati porez. Treba dakle u opis uzeti i jedno i drugo mišljenje jer jedino se tako može vidjeti potpunija slika feudalizma. Strayer je svoj opis feudalizma izveo upravo iz analize srednjovjekovnog društva kroz prizmu suverena, države i vojnog uređenja. Stoga ne treba čuditi ni njegova definicija. Nju ipak valja dopuniti njegovim sljedećim opisom feudalnih osobina. Strayer tvdi da „...basic characteristics of feudalism in Western Europe are a fragmentation of political authority, public power in private hands, and a military system in which a essential part of the armed forces is secured through private contracts.“³⁷

Očividno je pak da svi navedeni Strayerovi opisi počivaju na predodžbi o feudalnom uređenju kao važnom dijelu srednjovjekovne pojave koju su povjesničari prepoznali kao vojnu ili feudalnu revoluciju. Ta dva pojma treba posebno raščlaniti i analizirati njihovu korelaciju. Poseban pogled na feudalizam i njegovo oblikovanje dao je Lynn White, Jr. koji je argumentirao tezu kako feudalno društvo počiva upravo na feudalno-vojnoj revoluciji. Konkretno on već u uvodu svog članka tvrdi da: „The cornerstone of feudal society was the revolution in combat technology.“³⁸ Teza o feudalno-vojnoj revoluciji svoje uporište ima u naoko jednostavnoj činjenici. Naime, ta je revolucija obuhvatila promjenu ukupnog shvaćanja vojne tehnike i rata, a glavna

³⁶ Umjesto pojma *definicija* u radu će se pri objašnjavanju fenomena feudalizma koristiti pojam *opis*, osim kada se koristi navod iz literature koji se u originalnom tekstu navodi baš tako. Riječ opis nema efekt zatvaranja i stvaranja okvira tako isključivo kao što je u slučaju poimanja definicije.

³⁷ J. R. Strayer, 1965. str. 13.

³⁸ L. White, Jr., 2001., str. 17.

promjena se ogledala u inovaciji u vidu korištenja ratnika-konjanika kao srži vojnih postrojbi. Ta promjena iziskivala je nebrojen niz prilagodbi društva, gospodarstva i upravnog sustava pa je tako i feudalni sustav imao važnu ulogu u razvoju vojske konjanika i vitezova. Obrazac koji obuhvaća spomenutu revoluciju sastoji se od više komponenti. Prvo, vojnik-konjanik, vitez, nabavljao je ili u sklapanju vazalnog odnosa dobivao oružje te ga je imao zadatak održavati. Drugo, vojnik-konjanik je bio obavezan svakodnevno trenirati kako bi savladao tešku tehniku borbe u sedlu. To se uglavnom pokušavalo poticati i promovirati održavanjem viteških turnira i borilačkih natjecanja među ratnicima. Treće, takav vojnik je morao imati spremnog i održavanog konja, često čak i više njih.

Upravo se u gore navedenim komponentama sastoji glavna misao i temelj tzv. feudalne revolucije. Naime, vojnik-konjanik, pa i svaki drugi ratnik koji se smatrao profesionalnim ratnikom, zahtjevao je ogromne količine hrane za težak trening, a s druge strane i njihovi konji iziskivali su ogromne troškove. U tom svijetu gdje članove ratničkog staleža možemo smatrati *parazitima* ovisili su upravo o proizvodnom elementu koji su činili kmetovi – seljaci, tj. obrađivači poljoprivrednih zemljišta. Stoga White ističe da se „Feudalism developed from a military revolution. The new warfare was based on the mounted horseman`s massive advantage over the foot soldier.“³⁹

Ideji o oblikovanju feudalizma i feudalnih institucija iz razloga ratničkih promjena zamjerku i protuargumente je ponudila Susan Reynolds. Ona je u svakom slučaju temeljito pretresla feudalizam, feudalne institucije pa i feudalno društvo u svom djelu *Fiefs and Vassals*.⁴⁰ Reynolds je s određenim tezama otvorila put novim pitanjima i drugačijem pogledu na dugo ustaljenu misao o feudalnom društvu. Ona je dakle tvrdila

³⁹ Ibid, str. 18.

⁴⁰ S. Reynolds, 2001.

da ni vazalitet niti oblik „vlasništva“ pod nazivom leno (feud) ne vuku korjene iz ratničkih zajednica (društava) ranog srednjeg vijeka.⁴¹ Tezu koju je Reynolds predstavila treba također uzeti u obzir pri traženju početnog oblika feudalizma. I Marc Bloch je učinio distinkciju između ratničkih skupina koje su se svojevremeno smatrale prethodnicima feudalnih vazala iz kojih crpe kontinuitet. Dakle, antičke i kasnoantičke ratne družine poznate kao *comes* ili *bucellarii* nisu izravno povezani s postankom feudalnih ratnika koji su služili kao kraljeva pratnja (*missi dominici*) ili u nekom drugom obliku vazalnog odnosa.⁴² Ipak, „profesionalizaciju“ vojnog zanata, odnosno stvaranje ili obnavljanje tog zanata, ne smije se izostaviti iz opisa oblikovanja feudalnog sustava i feudalizma uopće. Smatralo se naznačene promjene feudalnom ili vojnom revolucijom ili nekim drugim načinom promjene, vojni napredak u smislu profesionalizacije vitezova vrlo je važan dio razvoja feudalne Europe. Tome u prilog idu i zaključci P. Crone o feudalnim ratnicima-konjanicima.⁴³

Zaključno s do sada navedenim, feudalizam se može jasno opisati kao sustav u kojemu ugovorno ili bolje rečeno dogovorno dvije osobe sklapaju međusobno ovisnu zajednicu. U toj zajednici jedna strana, ona koja se podvrgava u zaštitu, dužna je raditi na zemlji i svom zaštitniku davati dio proizvoda u zamjenu za zaštitu koju mu ovaj pruža zauzvrat. Osim plaćanja u prirodnim proizvodima, feudalna veza je često uključivala obavezu vazala da ratuje za svog gospodara, a ovaj bi mu zauzvrat osigurao hranu, odjeću ili omogućio sredstva za neposrednu proizvodnju. Ovdje se treba vratiti na već spomenuto poimanje B. Andersona o predindustrijskim zajednicama koje su se poznavale, odnosno

⁴¹ S. Reynolds, 2012., str. 1.

⁴² M. Bloch, 2001., str. 156-157.

⁴³ P. Crone, 1989., str. 155.

imale ideju o zajednici s onim ljudima koje su osobno poznavali. Iz tog razloga je i feudalna veza vrlo prisna i na određen način zamjenjuje onu obiteljsku.

3.1. Oblikovanje feudalnih institucija

Feudalizam kao društveno-povijesni fenomen podrazumijeva cijelu strukturu koju čine određeni elementi te pojave. Ti elementi su u ovome slučaju nazvani feudalnim institucijama. Feudalne institucije pravi su temelj feudalizma jer upravo su one u svakodnevnom životu stvarno predstavljale društveno-gospodarski koncept koji je kasnije prepoznat kao feudalizam. Ovime se definitivno ulazi u srž poimanja i shvaćanja feudalizma kao stvarnih odnosa koji su oblikovali društvene odnose u vrijeme od uspostave merovinške vlasti u Franačkom Kraljevstvu. Tragove pojave feudalnih institucija treba tražiti upravo u doba Merovinga, jer iz njihova su vremena sačuvane i tzv. *Merovinške formule*. Te formule najčvršći su dokaz postojanja feudalne veze i postojanja feudalizma u to doba. Miroslav Brandt je to razdoblje označio kao „pre feudalno“ razdoblje u kojemu je Franačko kraljevstvo kodifikacijom Salijskog zakona donekle uredilo društvene odnose u kraljevstvu.⁴⁴ Koliko je taj proces bio uspješan i valjan teško je procijeniti i istražiti, međutim opća pretpostavka bi bila da je razina uređenosti društva *odozgo* ovisila o mogućnostima i učinkovitosti prikupljanja poreza od naroda kojim kralj upravlja.

U do sada opisanom stanju koje je zateklo kasnoantičku i ranosrednjovjekovnu Zapadnu Europu država nije mogla pružiti organiziranu zaštitu ljudima pa u tome treba gledati najveći impuls za stvaranje vazalnih odnosa. P. Crone je to zaključila ovako: „The state being incapable of protecting property or life, people reacted by placing themselves

⁴⁴ M. Brandt, 1995., str. 46.

in servile positions vis-á-vis stronger men, offering to perform whatever services they might require in return for sustenance and protection...⁴⁵

Osim toga, još je nekoliko premisa važno uzeti u obzir pri razmišljanju o feudalnim odnosima. Prvo, vrijeme u koje se smješta oblikovanje feudalizma, dakle doba Merovinga, obilježeno je moralnom ekonomijom. To znači da se gospodarstvo i ekonomski život svodi na robnu razmjenu, a da proizvodi, najprije oni poljoprivredni, nemaju novčani ekvivalent. U tom svijetu, moralne ekonomije, postoji i pritisak na moralno postupanje u kojemu primarni proizvođač ne uspjeva proizvesti višak od kojega bi sam napredovao. Drugo, u spomenuto vrijeme kralj, kako bi uspješno vladao i upravljao svojim ljudima, mora putovati, on je zapravo u stalnom pokretu. Drugi razlog njegova putovanja povezan je i s pukim preživljavanjem kraljevske obitelji i drugih članova dvora. S obzirom da je područje kojim vladar upravlja uglavnom veliko, a stanovništvo prilično raštrkano prirodne daće se prikupljaju u mnogobrojnim dvorovima diljem monarhije.

F. Lot je postavio relevantno pitanje upravo o postojanosti i ulozi feudalnih institucija. „What was this institution which heralded what is called the feudal system, and which under the expiring Empire seems to be making an almost phenomenal progress?“⁴⁶ Te feudalne institucije koje su temelj feudalizma valja potražiti u izvornim formulama koje su nastale u vrijeme merovinških vladara. Osim vladarskih ureda koji su proizvodili formule i obrasce, kako bi formalno i administrativno pratili svoje podanike, veliku ulogu u stvaranju uredskih spisa koji sada služe kao izvanredni izvori su imali svećenici i redovnici. S obzirom na opću nepismenost društva, upravo je kler sačuvao duh

⁴⁵ P. Crone, 1989., str. 155.

⁴⁶ F. Lot, 1961., str. 131.

vremena u pisanim tragovima. Laički pravni sustav naime tada nije počivao na pisanoj riječi, a tek je kanonsko pravo jedino pisano pravo.⁴⁷

Da se izdvoje i opišu feudalne institucije ovdje će se poslužiti i izvornim dokumentima objavljenim u ediciji *Monumenta Germaniae Historica*. Taj hvale vrijedan projekt skupio je na jednome mjestu one dokumente u izvornom ili prepisanom obliku koji u velikoj mjeri predstavljaju srž za istraživanje fenomena feudalizma. U ovome radu koristiti će se oni tekstovi koji sadrže informacije o elementima feudalizma i njegova postojanja. Na takav način će se bolje predstaviti i *duh vremena*, ali i crvena linija koja se provlači kroz razvojnu putanju feudalizma od doba Merovinga pa do najrepresntativnijeg doba feudalizma u vrijeme Karolinške države.

Prvu skupinu izvornih tekstova koji se analiziraju u ovome dijelu rada dio su *Formulae Merovingici et Karolini aevi*. Ta skupina predstavlja raznolike obrasce (formule) po kojima se provoodila svakodnevna upravna i običajna praksa u vrijeme Merovinga i Karolinga. Između brojnih formula ističe se ona označena rednim brojem 43. i naslovoljena „Qui se in alterius potestate commendat.“⁴⁸ Ovaj obrazac se smatra općom formulom jer ona bez imenovanih subjekata vjerno predstavlja upravo najvažniji dio feudalne prakse. Već sam naslov formule govori *o onome tko se u zaštitu (službu) drugoga podređuje*. Dakle, jasna je to informacija koja ide u prilog svemu do sada rečenome o feudalnom sustavu. Izvor otkriva kako je s jedne strane feudalnog ugovora čovjek koji se osjeća nemoćnim, odnosno priznaje da mu je samome teško preživjeti („... ego minime habeo...“)⁴⁹ te da se iz tog razloga podređuje u zaštitu gospodaru („...ut me in vestrum mundoburdum tradere vel commendare deberem...“).⁵⁰ Riječ *commendare* ili

⁴⁷ M. Bloch, 2001., str. 118.

⁴⁸ M.G.H., *Formulae Merovingici et Karolini aevi*, ur. K. Zeumer, 1886., str. 158.

⁴⁹ Ibid, str. 158.

⁵⁰ Ibid.

se commendare kako se češće navodi u izvorima je prva od feudalnih institucija koju treba raspraviti ovdje.

3.1.1. Podvrgavanje

Iz pojma *commendare* proizlazi komendacija ili podvrgavanje⁵¹. Podvrgavanje je bio namjeran i slobodan postupak pojedinca da se osobno obveže na služenje moćnijem gospodaru koji je, kako svjedoči gore navedeni izvor, zauzvrat za tu službu svome podaniku davao hranu i odjeću.⁵² Ova formula na žalost je preopćenita i ne otkriva o kakvoj se službi podređenoga zapravo radi, obaveze nisu definirane, navodi se tek da podređeni stupa u takav odnos pod uvjetom da dobiva hranu i odjeću potrebnu za život. S obzirom da ova formula seže iz 7. stoljeća, ona otkriva tek prvi pojam koji se povezuje uz feudalno uređenje i feudalizam uopće.⁵³ Međutim, formula otkriva još jedan detalj. Ako se izvoru postavi pitanje na koliko trajanje je ugovor, odnosno podvrgavanje učinjeno onda se otkriva primarna ideja i praksa prema kojoj je takav odnos trajao koliko i život jedne od ugovornih strana. Konkretno to je značilo da bi se odnos međusobnih obaveza prekidaao ako bi jedan od sudionika čina podvrgavanja preminuo. U izvoru je ta vremenska odrednica jasno određena i to kao „...tempore vitae meae...“.⁵⁴ Tekst formule jasno govori pak da se radi o vezi u kojoj podređeni očekuje zaštitu. Naime riječ *mundoburdum* označava zaštitu koju je moćniji pružao slabijem, ista se još nazivala i *mundium*, a u francuskom govornom području je iz toga izvedena riječ *maimbour* te *mitium* gdje je posljednja označavala pravo ili obavezu zaštitnika da svog podložnika

⁵¹ U ovome radu ću se koristiti pojmom *podvrgavanje* koji je prema prijevodu knjige M. Blocha *Feudalno društvo* i naglašena kao adekvatan prijevod.

⁵² M.G.H., *Formulae Merovingici et Karolini aevi*, ur. K. Zeumer, 1886., str. 158.

⁵³ J. R. Strayer, 1965., str. 81.

⁵⁴ M.G.H., *Formulae Merovingici et Karolini aevi*, ur. K. Zeumer, 1886., str. 158.

predstavlja na sudu.⁵⁵ Zašto su se takvi odnosi razvili upravo u vrijeme i na prostoru merovinške monarhije govori činjenica da je to vrijeme kada je seoska zajednica jedva štitila svoje unutarnje interese, a postojanje gradske zajednice je bilo gotovo upitno.

S druge je strane zanimljivo kako se razvijala suvremena svijest *odozgo*. Ta svijest je podrazumijevala shvaćanje suverena i njemu najbližih ljudi o posjedovanju prostora kojime raspolaže. Vladari, posebno merovinški, smatrali su kraljevstvo svojim osobnim posjedom kojime mogu slobodno raspolagati, a pojedine posjede dodjeljivati svojim grofovima koji će na te posjede naseliti svoje podložnike. Tako se počela graditi feudalna društvena zgrada, kako je to slikovito objasnio Marc Bloch.⁵⁶ Među prvim vladarima koji su svoje kraljevstvo smatrali privatnim posjedom ističe se Dagobert koji je na prijestolju naslijedio oca Klodvika. On je tom prilikom, kako otkriva izvor *Scriptores rerum merovigicarum. Chronicum libri IV.*, preuzeo zapovjedništvo nad kraljevskom pratnjom (*missi dominici*), a zatim počeo dijeliti pojedine posjede svome bratu kako mu se ne bi mješao u glavninu kraljevstva.⁵⁷

Struktura nastajućih feudalnih odnosa je već na ovoj razini dovoljno kompleksna i može se raslojavati u nebrojeno mnoštvo različito uvjetovanih odnosa. Međutim ono što se provlači kao obrazac na toj razini je upravo postupak podvrgavanja te trajanje odnosa u duljini života ugovornih strana. Ganshof se slaže s takvom tvrdnjom kada ističe da „...The *ingenii in obsequio* of the sixth and seventh centuries included persons of very varied status.“⁵⁸ Tvrdnja je to koja u potpunosti obuhvaća stanje zatečeno u vrijeme nastanka formule koja je gore opisana.

⁵⁵ M. Bloch, 2001., str. 153.

⁵⁶ Ibid, str. 151.

⁵⁷ M. Šunjić, 1980., str. 25.

⁵⁸ F. L. Ganshof, 1964., str. 4.

3.1.2. Antrustiones

Već je nekoliko puta spomenuto kako je kralja okruživao skup povjerljivih ljudi – ljudi od njegova osobnog povjerenja. Takvi su u izvorima poznati kao *antrustiones* ili članovi *trustisa*. Kako to Ganshof vidi, samo su kralj i kraljica mogli imati slobodne ljude „*in obsequio regis*“, dakle u osobnoj službi vladara.⁵⁹ Te ljude valja izdvojiti kao posebnu kategoriju društva upravo iz razloga što su u osobnoj milosti samog suverena pa oni uživaju „članstvo“ u društvenoj kategoriji najbližoj vladaru. Ipak, ti pratioci su u ovome slučaju najčešće vojna snaga koja okružuje samog vladara. „Kraljevska je vlast svojim antrustionima (članovima kraljevske ratne družine) i drugim službenicima davala iz kraljevskog zemljišnog posjeda imanja zajedno sa zavisnom i neslobodnom radnom snagom (kolonima i servima)...“⁶⁰ To je zapravo potvrda karaktera koji je obilježavao antrustione.

Druga formula iz *Monumentae Germaniae Historicae* odličan je izvor za opis ove ranofeudalne institucije. U formuli označenoj rednim brojem 18. i pod naslovom *De regis antrustiones*, antrustion se naziva najprije „*fidelis*“ što će u kasnijim tekstovima redovito zamjenjivati riječ *vazal*.⁶¹ Time se pomalo prilazi jednom od osnovnih elemenata feudalne veze – vjernosti. Zanimljiva je činjenica koju ovaj izvor također otkriva, naime antrustion je dolazio živjeti na vladarev dvor, ali je oružje donosio sa sobom. „... *noster veniens ibi in palatio nostro una cum arma sua, in manu nostra trustem*...“⁶²

⁵⁹ Ibid, str. 4-5.

⁶⁰ M. Brandt, 1995., str. 49-50.

⁶¹ M.G.H., *Formulae Merovingici et Karolini aevi*, ur. K. Zeumer, 1886., str. 55.

⁶² Ibid.

3.1.3. Feud

Feudalizam svoj naziv crpi upravo iz pojma koji je obilježavao posjed koji je gospodar dodjeljivao svom podložniku na uživanje i obradu, a s kojega je on njemu plaćao naturalni ili neki drugi oblik obaveze. Ta obaveza je mogla biti vojna služba, rad na drugom gospodarevom posjedu, pomoć u raznim poslovima ili pak jednostavno davanje u poljoprivrednim dobrima. Feud je nastao od riječi *feu, feud, feudum, fee i fief*.⁶³ Sve su to bili pojmovi kojima su se koristili određene društvene skupine. Tako se na njemačkom govornom području oblikovao pojam *Leihe*, a na francuskom *tenure*.⁶⁴ U početku, u ovome slučaju u merovinško doba redovito su se koristili izrazi *precaria* i *beneficium*. Oba pojma su se u početku koristila kao sinonimi i nisu u stvarnosti imali razlike ni u odnosu podložnika prema gospodaru niti nekoga od njih prema posjedu. Na ovome mjestu valja zaključiti kako je upravo taj feud (ma kako se nazivao) materijalni temelj na kojemu se oblikovao feudalizam kao društveno-gospodarski okvir srednjovjekovnog društva. Razlika u poimanju između beneficija i prekarija pojavit će se tek u vrijeme Karolinga pa će o tome više riječi biti u sljedećem dijelu rada. Riječ feud učvrstila se u pisarskoj praksi izgleda već od 9. stoljeća kada su francuski pisari već beneficij podrazuijevali kao feud ili leno.⁶⁵

Izvorni obrazac iz 7. stoljeća za područje merovinške države konkretno navodi kako podložnik moli gospodara (...*precatur*...) za komad obradive zemlje koji tren naziva beneficijom (...*beneficium*...), a tren prekarijem (*precaria*).⁶⁶ Očevidno je dakle da se u to vrijeme još uvijek ne stvara razlika između tih pojmova.

⁶³ J. R. Strayer, 1965., str. 11.

⁶⁴ F. L. Ganshof, 1964., str. 9.

⁶⁵ M. Bloch, 2001., str. 167.

⁶⁶ M.G.H., *Formulae Merovingici et Karolini aevi*, ur. K. Zeumer, 1886., str. 242.

Potonje institucije oblikovale su se dakle u vrijeme merovinških vladara na prostoru koji je već opisan kao kolijevka feudalizma. Sve navedeno postalo je temelj za razvoj i učvršćivanje feudalizma i njegovih institucija u vrijeme Karolinga iz toga razloga će se sve gore navedene institucije razviti u osnovne elemente feudalnog sustava. S obzirom da se u vrijeme Karolinga pojavila seniorsko-vazalska veza, a feud postao temelj veze u tom trenutku se feudalizam smatra oblikovanim i postojanim u društvima i izvan prostornog okvira tzv. kolijevke feudalizma.

3.2. Oblikovanje feudalnog društva

Marc Bloch je svoje, vjerojatno, najpoznatije djelo nazvao upravo *Feudalno društvo*⁶⁷ i njime oblikovao zaokruženu sliku feudalizma u zapadnoj Europi. Međutim nazvati društvo feudalnim korak je više od opisa feudalnog uređenja, bilo s društvenog ili gospodarskog aspekta. U svakom slučaju njegovu ideju o zapadnoj Europi uniformiranom feudalizmu u srednjem vijeku tek je nakon 55 godina „pretresla“ i „izazvala“ Susan Reynolds dijelom *Fiefs and Vassals*⁶⁸. Naravno, i jedno i drugo su iznijeli opravdane argumente za svoje teze, međutim u jednom dijelu se načelno slažu – feudalizam (ili vazalski odnos, kako to naziva Reynolds, Š.Š.) definitivno je postojao, pitanje je koliko ga je društvo bilo svjesno i može li se onda takvo društvo nazvati feudalnim, ako je poznata činjenica da je feudalizam produkt kasnijih pravnika. U Francuskoj je pojam feudalizma imao dvosmjerno i različito poimanje u historiografiji koja se bavila tamošnjim feudalizmom. Prvo poimanje potječe iz Montesquieove rasprave o društvu koje karakterizira upravo feudalizam, a drugo poimanje upravo je ovo koje je danas prilično uvaženo. To drugo poimanje svodi se na zaključke Marca Blocha o

⁶⁷ M. Bloch, 2001.

⁶⁸ S. Reynolds, 2001.

Feudalnom društvu.⁶⁹ Feudalizam, je kako se do sada moglo iščitati postojao, a naziv kojim se obilježava i nije presudan. Naime, međuovisna veza seniora i vazala je postojala, temelj ugovorne razmjene su bili služba, zaštita i feud tako da u postojanost samog feudalnog odnosa ne treba sumnjati.

U ovome dijelu rada stoga će biti riječi o feudalizmu u vrijeme koje većina povjesničara smatra presudnim za oblikovanje tog fenomena. U izvorima iz doba Karolinga pojavljuje se nova terminologija, pojavljuju se drugačiji odnosi i njih treba redom opisati jer samo se tako može prikazati slika feudalizma koju čini jako puno elemenata. Tu ideju je zapravo prilično lako opisati i argumentirati jer je to vrijeme u koje se dogodila i ekspanzija pismenih ugovora pa je veliki broj istih izvorno ili u prijepisima sačuvan. „The normal (though not the necessary) union of vassalage and benefice dates from the period of the early Carolingians...”⁷⁰ To kako je Ganshof sjedinjenje vazaliteta i beneficija (feuda) nazvao normalnom vezom za feudalizam treba promatrati kao standardnu, odnosno kao temeljnu vezu feudalnog sustava karolinškog doba. Brojni su tu razvojnu etapu feudalizma nazvali *karolinškim feudalizmom*, a u kontekstu ovoga rada i izbjegavanja umjetnog definiranja te stavljanja u okvire koristi se samo pojam feudalizam kao univerzalan društveno-gospodarski fenomen.

3.2.1. Senior i vazal

Od trenutka kada su na vlast stupili Karolinzi može se promatrati i opisati vazalitet. Taj pojam zamjenjuje i nominalno i praktično dotadašnju praksu u kojoj su međuovisni ugovor ili savez sklapali moćnik i podložnik. Prije svake dublje rasprave treba imati na umu na koji se način doživljavala i u praksi provodila vlasnost nad

⁶⁹ T. Evergates, 1993., str. xvii.

⁷⁰ F. L. Ganshof, 1964., str. 16.

posjedima. Naime, feudalizam karakterizira vertikalno ustrojeno pravo na raspolaganje posjedom. U tom sustavu krajnji korisnik feuda samo je radnik koji nastanjuje dodjeljeno mu zemljište i tamo za svog seniora obrađuje poljoprivredne kulture, a za sebe i svoju obitelj uživa manji dio tog posjeda s kojega je opet dužan plaćati određene poreze vladaru, svom senioru i crkvi. Takva je situacija okosnica feudalnog odnosa i feudalnog uređenja. Crkva je u feudalnom sustavu uživala iznimno povoljan položaj, naime nerijetko su samostani i svećenici darivani zemljoposjedima od strane i seniora i vazala kako bi si grijешnici osigurali bolji „onostrani“ život. Upravo je takva praksa u kojoj su ljudi darivali Crkvu posjedima i k tome još plaćali određene daće omogućila neizmerno bogaćenje Crkve uopće. Tu pojavu su prepoznali karolinški vladari koji su u feudalnim mehanizmima vidjeli način kako da preuzmu crkvene posjede. Naime, iako su Karolinzi za razliku od Merovinga povezali Crkvu s državom, vazalitet razvijen u njihovo doba je pod stalnom intervencijom države.⁷¹ Dakle, država⁷² je stvarila dobro poznatu piramidalnu strukturu feudalnog društva koju je na koncu mogla lakše mobilizirati i nadzirati. Nije li to zapravo i glavna ideja svake države, pronaći najučinkovitiji i najisplativiji način kontrole svojih podanika, a s druge strane uspješne i brze mobilizacije vojske. Karolinško je doba poznato kao pretežno ratno vrijeme pa se onda s punim pravom vazalski odnos očituje i na ratničkom planu u kojemu je svaki vazal nekog seniora dužan obavljati vojnu službu.

Takve su okolnosti zapravo pomogle i olakšale proces davanja zemlje u vlasništvu Crkve vazalima (ratnicima), jer je u interesu zaštite kršćanstva i Crkva trebala podnijeti teret obrane i opasnosti od Islama. Crkvi je zauzvrat za *privremeno* oduzeto zemljište

⁷¹ M. Bloch, 2001., str. 159.

⁷² U ovome radu, pojam država se koristi kao univerzalan i podrazumijeva vladarsku administrativnu i upravnu ulogu.

određena mogućnost prikupljanja rente u novcu. Cijena te rente ili nadoknade za *privremeno* oduzeto zemljište iznosila je, te 743. godine, 1 šiling godišnje po svakom domaćinstvu na oduzetom posjedu.⁷³ Riječ *privremeno* ponavlja se i u izvoru, a sadrži praksu da je privremenost uvjetovana životnim vijekom vazala. Karlo Veliki je shvatio da povratak tih posjeda kleru treba izbjegavati pa je zauzvrat za oduzete posjede Crkvi omogućio prikupljanje skupljih poreza. Drugi način udovoljavanja kleru bila je dodjela imuniteta crkvama i samostanima. Naime, ta praksa pojavljuje se već u 7. stoljeću, a u stvarnosti je to značilo da su samostan ili crkva kojoj je kralj (od Karla Velikog, car) dodijelio imunitet bili oslobođeni tereta plaćanja nekih poreza ili bilo kakvih davanja lokalnom grofu – kraljevskom vazalu. To je način na koji se država izravno mješala u feudalne odnose i na takav način utjecala na oblikovanje društva i lokalnih zajednica. Naime, davanjem imuniteta određenim vazalima koji su opet bili seniori drugim vazalima stvaralo se društvo koje će neki opisati izrazom *feudalni partikularizam*. Zanimljivo je kako je Crkva ipak i stoljeće nakon prvih oduzimanja posjeda svojevrсно proklinjala krivce. Tako se izdvaja izjava orleanskog biskupa iz 858. godine u kojoj je rekao da je imao viziju Karla Martela u paklu upravo iz razloga oduzimanja crkvenih posjeda.⁷⁴

Karolinzi su planirano stvarali „feudalno društvo“, odnosno s namjerom učvršćenja svoje vlasti širili su mrežu kraljevskih vazala. Upravo je to jedan od razloga koji Ganshof smatra presudnim u stvaranju društva koje je organizirano feudalnim načelima međusobnih ovisnosti i obaveza. „They (Karolinzi, Š.Š.) hoped to strenghten their own authority by increasing the number of their vassals, and by imposing on such officials as counts, markgraves...“⁷⁵ U to vrijeme feudalne institucije su već prilično jasno

⁷³ J. R. Strayer, 1965., str. 86.

⁷⁴ J. S. Critchley, 1978., str. 33.

⁷⁵ F. L. Ganshof, 1964., str. 22.

oblikovane i korite se kao uobičajeni obrasci. Prva promjena koja je osjetna u izvornoj građi je pojava riječi vazal kojom se u feudalizmu označava ona osoba koja je u podložnosti gospodara. I gospodar je od toga vremena poznat kao senior, također univerzalna i reprezentativna kategorija feudalnog odnosa. Jedan od najstarijih spomena pojma vazal i vazalitet nalazi se u procesu podvrgavanja (komendacije) Tassila, kneza od Bavorske, u službu kralju Pipinu, 757. godine.⁷⁶ Tu se konkretno kaže da je Tassilo podredio sebe u vazalni odnos (Vassalage) kralju te obećao vjernost njemu i njegovim sinovima. Do sada su već nekoliko puta navedeni antrustioni, međutim od vremena Karolinga pojavljuje se još bliža skupina kraljevskih vazala poznatih kao *vassi dominici*. Oni su bili izravni vladarevi vazali s kojima je osobno stupao u vazalni odnos i najčešće ih imenovao upraviteljima grofovija ili nekih drugih pokrajina kraljevstva, odnosno carstva. C. E. Odegaard je tu situaciju opisao kao administrativni pokušaj Karla Velikog da uspješno upravlja svojim Carstvom. „...Charlemagne`s Empire was based on vassalage. Charles had hoped to govern by means of his vassals and urged men to become vassals of these vassals.“⁷⁷ S druge strane karakter kraljevskih vazala proturječi ideji o feudalizmu kao potpunoj unifikacijskoj „sili“ srednjovjekovne društvene zajednice. Naime, „the counts and great magnates are not *really* vassals, are not vassals *proprement dits*; they have *le caractere vassalique*, because they have made *l`hommage vassalique* to the king...“⁷⁸ Odegaard je instituciju feudalnih vazala razdvojio na vazale kao one koji se obvezuju na službu nekom senioru koji može također može biti vazal nekog seniora. S druge strane instituciji vazala je suprotstavio onu *fidelis*, tu su činili kraljevski podanici koji su kao upravnici grofovija, kneževina ili nekih drugih upravnih jedinica stvarali

⁷⁶ J. R. Strayer, 1965., str. 87.

⁷⁷ C. E. Odegaard, 1945., str. 6.

⁷⁸ Ibid, str. 9.

države u državi. To je postavilo temelje feudalnom partikularizmu i kasnijem slabljenju centralne vlasti.

U prilog tezi da je Karolinško Carstvo nastojalo urediti svoju društvenu zajednicu⁷⁹ ide i dio *Capitularia regum Francorum* koji sadrži niz zakona i naputaka za društveno funkcioniranje. Ističe se tako naredba od strane Karla Ćelavog kojom upozorava „svoje“ grofove da poštuju „njegove“ vazale ako i sami žele biti poštovani, a jednako tako te iste grofove poziva da naprave popis svih trgovišta (sajmova) u njihovim grofovijama i dostave ga na sljedećem općem saboru.⁸⁰ Nije li to primjer administrativnog djelovanja karolinške države. Senior i vazal su dakle osnovni subjekti feudalizma. Mreža koja se stvarala vertikalno je obuhvaćala vazalni odnos na relaciji senior – vazal, a horizontalno je dijelila vlasnost nad feudom (benficijima), ali i imunitetima. Tako je zapravo stvorena „piramida feudalnih odnosa“. Iako je već navedeno, i dalje na umu treba imati da osim vazala (kmetova) postoje i neslobodni ljudi koji nisu ulazili u društvenu strukturu feudalizma, ali su zato bili iznimno iskoristiva radna snaga u bazi te zamišljene piramide. Sve navedeno dobrim dijelom odgovara i na pitanja koja je Susan Reynold postavila pred feudalizam. Naime, ona postavlja dva pitanja vazalskoj vezi; prvo, je li bliski odnos vladara i njegovih užih sljedbenika mogao predstavljati okosnicu društva te drugo, koliko su te interpersonalne veze bile razvijene i rasprostranjene.⁸¹

⁷⁹ Pri tome ne treba imati predožbu da je riječ o zajednici koju vide kao cjelinu, već već o zajednici koju čine njihovi podčinjeni ljudi.

⁸⁰ J. R. Strayer, 1965., str. 95.

⁸¹ S. Reynolds, 2012., str 3.

3.2.2. Podvrgavanje i zakletva na vjernost

U prethodnom naslovu opisan je postupak koji je ujedinio seniora, vazala i feud u jedinstvenu feudalnu vezu – vazalnu. Drugi takav proces koji se odvijao gotovo sinkronizirano s prvim je razvoj onoga što se prije jednostavno nazivalo podvrgavanjem, odnosno komendacijom. Naime, sjedinili su se postupak komendacije (*hommage*) i zakletve vjernosti. U srednjem je vijeku postojala izreka da je netko *čovjek nekoga čovjeka*. Pa i danas kada čitamo raznolika pisma nastala u srednjem vijeku redovito će se pronaći kako osoba X, grof od XY grofovije piše osobi Y koja je pak čovjek markgrofa XC. To je opća formula po kojoj su se ljudi međusobno poznavali i razlikovali. Marc Bloch je utvrdio da je svaki „komendirani“ gotovo uvijek polagao zakletvu svom gospodaru.⁸² Kako je taj postupak izgledao otkriva niz izvornih tekstova. Međutim, koliko se on u praksi stvarno provodio teško je istražiti. Sukladno tome, teško je i pretpostavljati da su baš svi nekome i na neki način učinili taj formalni čin podvrgavanja.

Postupak stupanja u vazalni odnos bio je vrlo slikovit ceremonijal. Sastojao se od dva glavna dijela; prvi dio, komendacija sastojala se od pružanja sklopljenih ruku (onoga koji će postati vazal) u ruke onoga tko će potom postati senior. Senior bi tada svojim rukama obgrlio ruke vazala i tako simbolično potvrdio da će mu pružati zaštitu. Istovremeno, jedan su drugome izgovarali određene formule, odnosno obećavali obaveze koje će jedan prema drugome izvršiti. Na koncu vazal je izgovorio i zakletvu vjernosti, tj. zakletvu da će svoje postojanje podrediti službi svog seniora i da ga pod cijenu života neće izdati. Na koncu je proces završavao prijateljskim poljupcem u usta seniora i vazala. Prilikom zakletve vjernosti moguće je da je vazal polagao ruku na relikvije ili neki drugi

⁸² M. Bloch, 2001., str. 153.

sakralni predmet. Sačuvani dokumenti taj proces komendiranja dolsovno opisuju „*in vasatico se commendare per manus ili manus suas commendare*.“⁸³

Ta dva idejno razdvojena procesa komendiranja i zakletve ujedinjavali su pak laički i crkveni aspekt feudalnog sustava. Pitanje koje je sasvim opravdano glasi zašto se zakletva dodala činu podvrgavanja. Senior je, naime, zakletvom stjecao veće jamstvo da će njegov vazal stvarno svoje ruke staviti njemu u službu i raditi za njega, ratovati ili obrađivati zemlju. To je jamstvo bilo tim veće što bi kršenjem zakletve vazal zapravo počinio zločin krivokletstva, a taj se zločin kažnjavao smrtnom kaznom. U nastavku se donosi ogledni primjer podvrgavanja s ujedinenim činom komendacije i zakletve.

„Ibique Tassilo venit, dux Baioariorum in vasatico se commendans per manus, sacramenta iuravit multa et innumerabilia, reliquias sanctorum manus inponens, et fidelitatem promisit regi Pippino et supradictis filiis eius, domno Carolo et Carlomanno, sicut vassus recta mente et firma devotione per iustitiam, sicut vassus dominos suos esse deberet.“⁸⁴

Istina da je većina sačuvanih i predstavljenih izvora o sklapanju vazalnih odnosa na visokim društvenim slojevima. Međutim, od većinom nepismenog društva nije ni trebalo očekivati da će potpisivati ugovore o vazalnom odnosu. Upravo je zato proces podvrgavanja bio ceremonijalan i mogli su ga izvesti svi tjelesno i mentalno zdravi ljudi. Ovime je proces oblikovanja feudalnih institucija kao temelja feudalizma konačno dovršen. Naravno, bilo bi iracionalno smatrati da je proces time završio. Može se zaključiti da se feudalizam tako stvarno oblikovao u vrijeme Karolinga i što je još važnije zaživio je kao društveno-gospodarski sustav.

⁸³ F. L. Ganshof, 1964., str. 26.

⁸⁴ Ibid, str. 29.

4. Korelacija feudalnih institucija i feudalnog društva

U ovome slučaju ne treba očekivati da se istraži apsolutna ili približna matematička vrijednost korelacije između feudalnih institucija koje su opisane u prethodnom poglavlju i društva koje je s tim institucijama živjelo ili ih je pak činilo. Korelacija u ovome slučaju predstavlja sigurnu stavku, jer feudalizam ne bi postojao i ne postoji ni u teorijskom razmatranju bez institucija koje su ga činile u praksi. Valja na početku objasniti pojam feudalno društvo koje se koristi u kontekstu ovoga naslova. Naime, već je naglašeno da se civilizacija ne može i ne treba smatrati ni nazivati feudalnom u svojoj cjelosti ni u kojem određenom trenutku povijesti. S time se slažu svi povjesničari, ali društvo koje je u određenom trenutku povijesti živjelo feudalizam, oblikovalo ga i razvijalo može se smatrati subjektom tog fenomena. Tek se u tom smislu, dakle glavnog aktera fenomena feudalizma, društvo naziva feudalnim.

To društvo ne može se i ne smije promatrati kroz prizmu izvora koji sadrže informacije o feudalnim subjektima. Na taj način izgubio bi se jedan, pretpostavlja se veliki, sloj tog feudalnog društva – neslobodni. U ovome trenutku neslobodne ne možemo jednostavno nazvati robovima, jer postojalo je još nekoliko različitih kategorija tog najnižeg društvenog sloja. Neki od njih su stvarno služili svoje vlasnike kao robovi, drugi su bili zbog raznih prekršaja obespravljani i dodijeljeni nekome kao naknada za učinjenu štetu, a mogli su prije toga biti rođeni kao slobodni. Treba ovdje primijetiti razliku u poimanju pojma vlasnik nekog čovjeka i senior (gospodar) nekoga vazala. Senior nije vlasnik vazala, njih veže tek međusobna odgovornost i obveznost. Kako je vidljivo u prijašnjim poglavljima služba, feud, poljodjelski rad ili neki drugi zanat objekti su tog saveza i smatraju se plaćom za vjernu službu. Ta vazalna veza mogla se i prekinuti, međutim ona je tako brzo, već za Karolinga, postala ni manje ni više već željena kako od strane vazala, jednako tako i od strane seniora. „Vassalage now became a coveted status,

a mark of honour...“⁸⁵ Zašto su Karolinzi imali tu praksu i želju vidi se u prethodnom poglavlju. No, na isti način su i njihovi vazali sebi stvarali povoljan položaj, uzdizali svoje ime i status u društvu šireći mrežu sebi podložnih vazala. Uskoro se obnovljenim Carstvom proširila izreka da *čovjek mog čovjeka nije moj čovjek*. Dogodilo se da su seniori u želji za stjecanjem što više vazala, a vazali tim više seniora narušili primarnu feudalnu strukturu i tako zapravo obvezivali sebe na jednaku službu i originalnu vjernost svim seniorima. Takva praksa dovela je do drugog problema, naime vazali su u vazalnu vezu stupali kako bi sebi osigurali sve veće posjede, bez obzira što je to od njih zahtjevalo veći napor. To su često znali rješavati tako što bi i sami postali seniori, a ubrzo su se počeli pojavljivati i vazali bez beneficija.⁸⁶ Time su se počele oblikovati prve naznake buduće državne rascjepkanosti i gubitka centralne moći. Nije prošlo dugo da su kraljevi morali udovoljavati svojim grofovima pa čak i istaknutim vitezovima kako ovi ne bi s vojskom svojih vazala pokrenuli vojnu protiv njih. Neoboriva je činjenica da je feudalizam imao i svoju vojnu ulogu i to upravo u sustavu mobilizacije. Naime, svaki je senior pod svojom zastavom okupljao svoje vazale koji su se onda pak zajedno grupirali sa svim onim kraljevim vazalima koji su mu u trenutku opasnosti ili napada ostali vjerni. Gledali *odozgo* ili *odozdo* feudalne institucije su u svakom elementu feudalnog društva imale nepobitnu ulogu. Pri tome se vidi da su niže skupine svijet doživljavale u okviru svoje grofovije ili sela, a dužnost svom vrhovnom senioru ispunjavali tek po potrebi. Realno, *vassi dominici* su brzo preuzeli kontrolu nad feudalnim institucijama i jačali svoj položaj nauštrb vladara.

⁸⁵ F. L. Ganshof, 1964., str. 19.

⁸⁶ Ibid, str. 36.

5. Problemi feudalizma u praksi

Uzme li se u obzir činjenica da se feudalizam oblikovao u vrijeme Karolinga jasno je da se taj fenomen nastavio razvijati. Feudalizam je kroz svoj razvojni put naišao na puno problema. Tijekom „feudalnog doba“ iznimno se rijetko govori o vlasnosti nad zemljom ili pak nad zapovjedničkim ovlastima.⁸⁷ Beneficij je razlog zašto se vlasnost nad zemljom i zapovjedničke ovlasti mogu dovesti u istu rečenicu i čak isti kontekst. Naime, beneficij nije uvijek i nužno označavao feud kao zemljoposjed, često je to predstavljalo dodjeljivanje neke upravne ili zapovjedničke ovlasti, dapače sa svim pogodnostima i privilegijima. Ti privilegiji su se uglavnom odnosili na mogućnost prikupljanja poreza u svoju korist. Ta praksa je u kasnijim razdobljima, tzv. razvijenog feudalizma, dovela do toga da je vladar za određeni iznos „prodavao dug“ svom vazalu u određenom području, a onda je prikupljanje istog ovisilo o realnoj moći tog grofa ili kneza. Zato je i uobičajena ideja da se vlast srednjovjekovnog vladara protezala na onoliko području na kojemu je mogao pristupiti i prikupiti porez. To je bio vjerojatno jedini pokazatelj stvarne vlasti. Feudalni sustav je samo omogućio drugačiju kanalizaciju tih prihoda koje vladar više nije morao prikupljati sam sa svojom pratnjom.

Tom problemu treba dodati i vjerojatno konstantno stanje vojne agresije onih seniora koji su se smjestili u utvrđene gradove (castellani), ali i moćnih vitezova.⁸⁸ U tom stanju pronalazi se korijen i argument teze o nastanku feudalnog partikularizma. Kraljevstva i Carstvo postali su puni malih zajednica unutar svoje zajednice. Činjenica je da se feudalizam u tom kontekstu nikako ne može gledati kao na unifikacijsku silu bilo koje zajednice. Karolinzi su pokušavali uspostaviti unutarnji red koristeći mehanizam vazalnih veza *odozgo* prema *dolje*. U jednom kapitularu iz 810. godine piše „Neka svaki

⁸⁷ M. Bloch, 2001., str. 123.

⁸⁸ D. Barthelemy - S. D. White, 1996., str. 207-208.

poglavar na svoje niže prinudno djeluje, s ciljem da ti podanici sve bolje i radije slušaju i izvršavaju carske naredbe i propise.“⁸⁹ Osnovni problem koji se može iščitavati između svih redova tekstova napisanih o feudalizmu sastoji se u nepostojanju kodificiranog i unificiranog zakona, ali i stalne zakonske prakse. Naime, najefikasniji elementi kojima država može osigurati svoju upravu i postojanje *iznutra* su: uspješna naplata poreza, stvarni monopol nad upotrebom sile te postojanje zakonske regulative po kojoj država može postupati i koristiti svoje upravne mehanizme, pa tako i feudalizam.

Posljednji od problema u ovome nizu se pojavio vrlo rano i pojavio se vođen prirodnim zakonom ljudskog osjećaja pripadanja i vlasnosti. Naime, iako je vazalna veza počivala na dualnom personalnom odnosu ne treba smetnuti s uma da je nagrađivanje vazala feudom, zemljišnom česticom njegovoj obitelji pružalo prostor na kojemu su stvorili selište, svoj dom. To je rezultiralo osjećajem određene obitelji da ona pripada tom nekom posjedu, a da posjed pripada njima. Jer upravo je ta obitelj neposredni korisnik feuda i na njemu svakodnevno živi. Prirodna je pak težnja svakog pojedinca da si osigura potomstvo, produži svoju obiteljsku lozu, a zatim da tom potomstvu osigura uvjete za dobar život. Naravno da se s vremenom feud počelo tretirati kao privatno vlasništvo i očevinu koju će glava kuće, a nečiji vazal, ostaviti u nasljeđe svojim potomcima. S druge strane senioru je bilo važno da u slučaju „vjeroloma“ kazni vazala pa i oduzimanjem feuda koji onda može dodijeliti nekom drugom vazalu, boljem službeniku.⁹⁰

Logika vodi zaključku kako je vazala u svakom slučaju bilo više nego seniora. Međutim, jedna od ključnih činjenica koja je pomogla da feud stvarno postane nasljedan s prvog vazala na njegove potomke, pa i maloljetnike, a kasnije i ženske članove obitelji, ogleđa se u raspadu Karolinškog carstva. Nakon tog raspada uslijedilo je dugo razdoblje

⁸⁹ M. Bloch, 2001., str. 159.

⁹⁰ Ibid, str. 190.

nemira i u isto doba razdoblje bremenitosti. U tom je razdoblju feudalizam završio s izgradnjom svojih obilježja.⁹¹ To je pak dovelo do anarhičnog stanja u društvu, pa kako god da su se feudalne institucije iskristalizirale, feud je izgubio svrhu koju je imao u doba „karolinškog feudalizma“. Bloch tvrdi da je anarhija koja je pratila rasulo Karolinškog Carstva pružila znatnom broju feudalno ovisnih ljudi priliku da potpuno prisvoje svoja „okućenja“ što su ih svojevremeno primali kao „uvjetnu povlasticu“.⁹²

S navedenim problemima i stanjem koje je uslijedilo rasulom karolinškog carstva završio je proces oblikovanja feudalizma koji je predmet ovoga rada. Feudalizam je u sljedećem razdoblju od 3 stoljeća, od 9. do 13. stoljeća razvijao svoje institucije na nešto drugačiji način i postigao je svoj vrhunac i tzv. klasičnu fazu feudalizma.

5.1. Centrifugalne i centripetalne feudalne sile

Feudalizam možemo promatrati i kroz ove od fizike posuđene silnice. Do sada se u radu pokušalo feudalizam i njegovo oblikovanje opisati podjednakim uvažavanjem pogleda *odozgo* i *odozdo*. Međutim, u ovome slučaju je teško razdvojiti ta dva pogleda jer promatrajući oba aspekta istovremeno mogu se prepoznati elementi koji čine *silnice* koje pak djeluju prema zakonima centrifugalne, odnosno centripetalne sile. Centrifugalni element feudalnog sustava predstavljaju subjekti koji su tvorili vazalnu vezu, dakle senior i vazal u svim do sada navedenim mogućnostima. Želja, u prvom redu, kraljevskih vazala za jačanjem i osamostaljenjem svoga utjecaja i seniorata dovela je do trajnih silnica koje su iz centra feudalnog sustava, ako se tako nazove onaj sustav nastao u doba Karolinga, vukle prema van. Taj je proces neminovno vodio decentralizaciji moći, ali i fragmentaciji upravnih mehanizama.⁹³ Istom procesu treba pridružiti i praksu nasljeđivanja feuda. Taj

⁹¹ M. Bloch, 2001., str. 162.

⁹² Ibid, str. 173.

⁹³ J. S. Critchley, 1978., str. 56.

postupak je samo potiskivao čvrsti vazalni odnos iz uvjetno rečeno pravilnog položaja. Jasno je da se senior nalazio u nezavidnom položaju. Pitanje je kakav bi utjecaj imala odluka nekog seniora da nekom svom vazalu uskrati mogućnost da feud ili neki beneficij naslijedi njegov potomak. U svakom slučaju za očekivati je revolt i pobunu ostalih njegovih vazala koji bi se tako s pravom osjetili ugroženima.

Kada je riječ o centripetalnoj sili u feudalnom sustavu onda su stvari nešto drugačije. Centripetalna sila podrazumijeva one elemente koji teže središtu i nastoje održati sustav aktivnim. U kontekstu brojnih feudalnih institucija ulogu centripetalnih elemenata imali su stalne institucije. Takve su zasigurno feud ili beneficij kao objekti oko kojih, a često i zbog kojih se stvarala feudalna veza. Zatim tom nizu treba pridružiti vladarske vazale koji ipak nastoje očuvati red u svojim upravnim jedinicama, a na taj način kolateralno održavaju i red u državi.

I sam Critchley koji je otvorio raspravu o navedenim silama u okviru feudalizma rješenja traži u društvima koja se iz temelja razlikuju od zapadnoeuropskih.⁹⁴ U ovome radu pažnja je usmjerena na zapadnoeuropski model feudalizma pa su gore navedeni elementi zapravo, za sada, jedini koji se mogu uklopiti u ideju o tome koliko su doprinijeli fragmentaciji ili centralizaciji feudalnog sustava. Strayer je tvrdio da je upravo ta fragmentacija središnje upravne moći omogućila ranu fazu feudalizma.⁹⁵

5.2. Klasično feudalno uređenje i prostorna jedinstvenost feudalizma

Već je utvrđeno kako je feudalizam u svoju klasičnu fazu ušao raspadom veza feudalnih institucija u vrijeme rasula Karolinškog carstva. Klasično feudalno uređenje u smislu ovoga rada podrazumijeva jedan te isti fenomen feudalizma s tom razlikom što

⁹⁴ J. S. Critchley, 1978., str. 80.

⁹⁵ J. R. Strayer, 1970., str. 14.

je u vrijeme od 9. do 13. stoljeća isti dosegao svoj razvojni vrhunac. Taj višestoljetni period u historiografiji je označen kao kao razdoblje *feudalne revolucije*. O tome su kritičku raspravu načinili D. Barthelemy i S. D. White u *Debati o feudalnoj revoluciji* gdje su izdvojili kako se na tu *revoluciju* gleda iz perspektive feudalizma nastalog u vrijeme Karolinga.⁹⁶ U svojoj raspravi oni uspoređuju dvije revolucije koje su se odvijale paralelno. „These two revolutions are not altogether identical. The recent one, now in favour, shook peasant society to its foundations, but, unlike the older one, did not renew the highest level of the nobility.“⁹⁷ U tom smislu jedna revolucija obuhvaćala je promjene nastale u gospodarskom smislu, a druga je obuhvatila promjene unutar feudalnog sustava.

Klasični feudalizam obrazovao se u državama koje su nastale na ruševinama Franačke monarhije. Takve su bile Francuska i Njemačka, zatim Kraljevstvo Burgundije i Arlesa, područje Italije, a od 1066. godine i Engleska.⁹⁸ Uskoro su se feudalne institucije i iskustvo feudalizma proširili diljem europskog kontinenta. Tragati pak za načinima na koje se taj fenomen proširio podrazumijevalo bi istražiti svaki slučaj posebno. Naime, zasigurno se razlikuje način na koji se feudalizam obrazovao na području Italije u odnosu na područje Jugoistočne ili Istočne Europe. Poznato je tek da je feudalizam na prostor Španjolske došao s rekonkvistom, a na područje Bizanta i bliskog istoka su ga donijele križarske vojne.⁹⁹

Područje langobardske Italije razvijalo je feudalizam i feudalne institucije u posebnom smjeru. Sve ono što su uzrokovali *centrifugalni elementi* pri raspadu *karolinške faze feudalizma* može se promatrati kao iskrivljeni oblik tog fenomena. Langobardska feudalna praksa poznata je iz poznate zbirke feudalnih zakon i običaja – *Libri Feudorum*.

⁹⁶ D. Barthelemy - S. D. White, 1996., str. 219-220.

⁹⁷ Ibid, str. 201.

⁹⁸ F. L. Ganshof, 1964., str. 65.

⁹⁹ Ibid, str. 65.

Dokumenti svjedoče kako se tamo praksa ceremonijalnog podvrgavanja gotovo i nije provodila u praksi, a s druge strane feud je od početka imao karakter nasljednog lena, uvjetovanog tek neodređenom teorijom.¹⁰⁰ Bloch u taj kontekst stavlja i izrazito snažnu ulogu Crkve upravo na području Italije. Poznata je činjenica da se u svim srednjovjekovnim previranjima institucija Crkve održala kao središnji nosivi stup društva i jedina je konstanta srednjovjekovne civilizacije. Ista ta Crkva pak je uživala okrupnjivati posjede u svom vlasništvu pa nije trebalo proći dugo od karolinške propasti da razvije posebne mehanizme primanja zemlje u trajno vlasništvo, a sve pod naslovom „milodara“.

Njemački oblik klasičnog feudalizma karakteriziralo je nešto potpuno strano drugim praksama. Naime, njemačko plemstvo je smatralo odvratnim podvrći se i samom kralju te ugovoriti tu inače poželjnu vazalsku vezu. Na njemačkom području se feudalizam provodio sporo i teško je prožimao društvo. S druge strane, tamošnja pravna praksa nije učinila vazalno i zemljišno pravo istoznačnim. U njemačkoj srednjovjekovnoj pravnoj praksi definitivno se razlikuje *Lehnrecht* za pravo feuda ili lena te *Landrecht* opće pravo cijele zemlje.¹⁰¹ U tome se zapravo stvorio svojevrsan rascjep između shvaćanja vazalnog odnosa i feuda (lena) kao uvjeta tog odnosa. U tim je okolnostima feud postao djeljivim pa se počelo razlikovati dio koji je kao feud uvjetovan međusobnim obavezama te dio koji je vazal namjeravao i mogao zadržati za svoju obitelj kao alodijalnu česticu. Sporiji razvoj feudalizma na njemačkom području omogućavao je caru da intervenira i upliće se neposredno u odnose svojih vazala. O tome vrlo vjerno svjedoči *Edikt cara Konrada II.* iz 1037. godine.¹⁰² Pri tome valja imati na umu da je to carski propis pa, bez obzira što on utvrđuje kako se njegovi vazali smiju i trebaju ponašati, njegovu stvarnu

¹⁰⁰ M. Bloch, 2001., str. 180.

¹⁰¹ Ibid, str. 181.

¹⁰² J. R. Strayer, 1965., str. 123.

ulogu treba promatrati relativno. Njegova stvarna uloga ovisila je o trenutku i o tome koliko je moćan vladar bio u trenutku kada je trebalo primijeniti određeni propis.

Poseban, i za ovaj pregled posljednji, slučaj *drugāčijeg* feudalizma može se promatrati na području engleskog otoka. Feudalizam se tamo obrazovao posuđivanjem feudalnih institucija, pa i termina, od Karolinga. Kako se feudalizam tamo obrazovao *iz vana* imao je svojih posebnosti. Tako se tamo proces u kojemu se slabiji podvrgava moćnom senioru nazivao *commendatio*, baš kao i u Franačkoj, ali se proces u shvaćanju s druge strane, one seniorove nazivao *mund*.¹⁰³ Osim toga engleski feudalizam organiziran je ciljano *odozgo*, od strane kralja koji je na takav način pokušao urediti upravnu strukturu. Stoga se kod njih razvila praksa u kojoj su *vassi dominici* za vazalitet nagrađivani grofovijama, a oni su pak sebi podvrgavali ratnike koje su morali prehranjivati. Upravo iz te prakse proizlaze i riječi *hlaford* (davalac kruha) za seniora te *hlafoetan* (oni koji jedu kruh) za ljude okupljene u njegovom feudalnom kućanstvu.¹⁰⁴ Iz prvog termina *hlaford* kasnije će nastati riječ lord koja i danas ima svoju stvarnu ulogu u engleskom društvu. Engleska pravna praksa, sadržana u Anglo-normanskom zakonu, inzistirala je pak na kraljevskoj instituciji kao središnjoj u feudalnom društvu na otoku. Potvrde toga nalaze se u običajnim i pravnim propisima nastalim tijekom 12. stoljeća.¹⁰⁵

6. Poimanje feudalizma u historiografiji

Ovaj naslov u konačnici sadrži jedan od glavnih problema suvremene historiografije koja se bavi srednjovjekovnom poviješću ali i poviješću feudalizma. S jedne strane desetljećima su učvršćene ideje, teze i zaključci koje su objelodanili i argumentirali M. Bloch i F. L. Ganshof. Oni su stvorili ideju ne samo o feudalizmu kao

¹⁰³ M. Bloch, 2001., str. 182.

¹⁰⁴ Ibid, str. 183.

¹⁰⁵ J. R. Strayer, 1965., str. 131.

srednjovjekovnom fenomenu već o feudalnom društvu koje je sa svojim sličnostima i razlikama postojalo u zapadnoj Europi nekoliko stoljeća i može se smatrati *zajedničkim društvom* s obzirom da su svi njegovi članovi koristili feudalne institucije. Zanimljiva je onda opet činjenica kako je iznimno cijenjen i uspješan povjesničar H. Pirenne svoju povijest srednjeg vijeka također oblikovao i opisao s feudalnim institucijama koje su neosporno postojale i stvarno oblikovale društveni život od vremena kasnih Merovinga i preko vremena Karolinga.¹⁰⁶ On srednjovjekovno društvo nije vidio kao jedinstveno feudalno društvo, ali je feudalne institucije smatrao vrlo živima u tom razdoblju i dovoljno rasprostranjenima da su mogle oblikovati društveni život i upravljačke mehanizme srednjovjekovne države.

S druge strane Susan Reynolds je pretresla sve te načelno prihvaćene ideje. Ona svoju argumentaciju oblikuje na analizi i kritici terminologije koja se uvažila *zdravo za gotovo*. I kroz ovaj rad se vidi da su se pojmovi različito tretirali kroz različite periode. Tako na primjer beneficij u 7. i beneficij u 9. stoljeću nikako ne označavaju istu stvar. Reynolds u prvom redu uvjetno rečeno „napada“ koncept feudalizma, a zatim i *vassi* te *vassalli*.¹⁰⁷ Drugi njezin prigovor usmjeren je na poimanje „feudalne države“ kao slike institucionalizirane, birokratske i administrativno uređene zajednice koja je produkt historiografskih tradicija država i nacija oblikovanih poslije Francuske revolucije.¹⁰⁸ Tome valja dodati razmišljanje o feudalnom društvu kao o antitezi srednjovjekovnoj državi. Tako se zapravo nudi rješenje u kojemu se napušta koncept administrativno izgrađene države. O tome u svojoj *Debati* raspravljaju D. Barthelemy i S. D. White.¹⁰⁹ Između svih kritika koje je Reynolds uputila konceptu feudalizma i feudalnog društva

¹⁰⁶ H. Pirenne, 2005.

¹⁰⁷ S. Reynolds, 2001., str. 1 i 22.

¹⁰⁸ Ibid, str. 26.

¹⁰⁹ D. Barthelemy - S. D. White, 1996., str. 201.

jedna se zasigurno ističe kao potpuno opravdana i utemeljena. Ta je kritika upućena poimanju feudalizma kao univerzalne kategorije koju većina povjesničara promatra i vidi kao elementarnim dijelom srednjovjekovnog društva. Ona tvrdi da se srednjovjekovno društvo ne može i ne smije promatrati isključivo kroz prizmu feudalizma i feudalnih institucija jer je slojevitost tog društva puno kompleksnija i zahtijeva analizu koja izlazi iz okvira fenomena feudalizma.

Reynolds u svojim kasnijim radovima historiografiju koja se bavi feudalizmom smatra opterećenu khunovskom paradigmom prema kojoj se dokaze koji se ne uklapaju u ideju o slici feudalnog društva jednostavno zanemaruje.¹¹⁰ Ona također sumnja u praktičnu postojanost feudo-vazalne veze koja je počivala na interpersonalnom obećanju obaveza, a kao nagradu je nudila pravo na korištenje feuda. Ona smatra da su srednjovjekovna društva počivala na zajedničkoj (kolektivnoj) aktivnosti i kao takvima teško je odgovarao kompleksni model vazalnih odnosa.¹¹¹

Clifford R. Backman u dijelu *The worlds of medieval Europe* ide pak u drugu krajnost kada u poglavlju *The Rise of Feudal Society* iznosi tvrdnju da „... Feudalism never existed“.¹¹² Pomalo kontradiktorna tvrdnja, s obzirom da društvo o kojemu piše naziva feudalnim, a zatim opisuje i institucije koje su činile feudalizam. Iako se suvremena historiografska praksa prilično razlikuje i njeguje različite pristupe ovakav zaključak ne treba čuditi. Naime, pojavljuju se nove istraživačke metode, ali i sve veće mogućnosti stvaranja naglih zaključaka. Iz tog se razloga na ovome mjestu i u ovome radu izbjegava favorizirati ili a priori odbijati ideje i teze koje su povjesničari

¹¹⁰ S. Reynolds, 2012., str 2.

¹¹¹ Ibid, str. 2-3.

¹¹² C. R. Backman, 2003., str. 176.

argumentirali u svojim radovima. Ovdje je cilj dati prilog poznavanju feudalizma koji se oblikovao u zapadnoj Europi.

Treću skupinu povjesničara koji su pisali o feudalizmu možemo smatrati marksistima jer se njihove ideje o feudalnom sustavu temelje na Marxovim idejama o razvojnim fazama društva. U *Kapitalu* je istaknuto kako „the economic structure of capitalist society has grown out of the economic structure of feudal society.“¹¹³ U ovome trenutku ne treba se upuštati u ekonomsku analizu feudalizma, jer to zapravo i nije cilj ovoga rada. Međutim, vidljivo je kako je marksistička teorija također feudalizam opisala kao feudalno društvo iz kojega je izrasla ekonomska struktura kapitalizma. To je li feudalna ekonomska struktura stvarno stvorila uvjete ili je i sama bila uvjet kapitalističkom sustavu na ovome mjestu ne može se istražiti jer bi takvo istraživanje zahtijevalo potpuno drugačiji pristup i izvornu građu koja sadrži informacije o ekonomskoj djelatnosti u feudalnim društvima.

To kako su sovjetski, odnosno ruski povjesničari vidjeli feudalizam u kontekstu sovjetske ideologije, odnosno marksističke teorije svjedoči tekst Igora Filippova.¹¹⁴ On naime piše da su pojam i fenomen feudalizma možda i najzastupljeniji u „ruskoj historiografiji“.¹¹⁵ Pri tome pojam „ruska historiografija“ treba nužno objasniti. Naime, to se odnosi na radove povjesničara koji su feudalizam promatrali iz sovjetske perspektive i smatrali ga tek savladanim povijesnim stadijem ljudskog društva. Dakle, u potpunom skladu s marksističkom teorijom. Filippov je jedan od prvih koji su kritizirali takvu historiografiju, on ističe da je feudalizam puno kompleksniji fenomen od klasnog sukoba između feudalnih zemljoposjednika i potlačenih kmetova.¹¹⁶ To je bilo viđenje Lenjina,

¹¹³ K. Marx, 1887, str. 521.

¹¹⁴ I. Filippov, 2004., str. 149.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid, str. 150.

Staljina, Marxa i Engelsa međutim to ne odgovara povjesničarskom pristupu i povjesničarskoj analizi koja feudalni sustav razlaže na feudalne institucije i iz njih izvodi određene zaključke te pronalazi veze među istima.

7. Zaključak

Na kraju valja istaknuti da je feudalizam kao društveno-gospodarski fenomen oblikovan u vrijeme Karolinške monarhije. Taj i takav feudalni sustav sastojao se od nekoliko relativno jednostavnih i očevidnih feudalnih institucija. Institucije koje su oblikovale feudalizam su vazalitet, odnosno vazalni odnos, komendacija ili podvrgavanje te feud ili beneficij. Feudalni sustav je po svojoj uozi bio i šireg ili općeg društvenog karaktera i u užem smislu vojnog karaktera. Osnova feudalnog sustava je u konačnici vazalna veza, vazala (podložnika) i njegovog seniora (gospodara). Koliko god ta veza bila vertikalno slojevita ona predstavlja okosnicu feudalnog sustava i ona je u ovome radu opisana sa svim svojim važnim obilježjima.

S druge strane, valja istaknuti kako rad nije imao za cilj tražiti i opisati kontinuitet postojanja feudalizma kao historiografskog fenomena i produkta srednjovjekovnih pravnika te pisara. U radu se naglasak stavlja na feudalne institucije, dakle, onaj stvarni element koji se oblikovao na pravnim ruševinama Rimskog Carstva na zapadu, odnosno Rimskog prava. Očita je i činjenica da su feudalne institucije svoje začetke pronašle u mješanju Rimskog prava s običajnim pravom koje su u susret rimskoj tradiciji donijela germanska plemena.

Na koncu, očito je kako se raspravi o feudalnom društvu još ne nazire kraj, naravno, to je i logično. Naime, Blochova slika feudalnog društva razvila je paralelno ideju kojoj se protivi sve veći broj povjesničara počevši od Susan Reynolds. Ta slika društva oblikovanog feudalnim sustavom i nazvanim feudalnim društvom kao jedinstvenom kategorijom svojevremeno je označavala dio srednjovjekovne povijesti, čak je išla do te mjere da se pokušalo opisati feudalnu civilizaciju. Ideja o feudalnom društvu kao društvu koje je oblikovalo i živjelo feudalne institucije treba i može se promatrati upravo u takvom kontekstu. U tom se dijelu treba složiti i sa Susan Reynolds,

jer feudalizam i tzv. feudalno društvo se ne mogu promatrati i izučavati gledajući kroz univerzalno oblikovanu prizmu, kao kroz naočale koje određuju jednom opisani feudalizam i kroz takav gledaju svako europsko društvo u srednjem vijeku. Nepobitna je činjenica da je to društvo od 7./8. pa do 13. stoljeća oblikovalo feudalizam u na europskom zapadu. Međutim, taj fenomen se pojavljivao još stoljećima kasnije, historiografija i današnji historijski narativ podrazumijevaju da je feudalizam u Europi okončan rušenjem *Ancien Régime*, odnosno Francuskom revolucijom. U tom se pak kontekstu srž revolucije bitne za društvene promjene najprije ogleda u ubojstvu „kralja po milosti Božjoj“, time je zapravo uzdrman dotada poznati svijet srednjovjekovne državne uprave.

S obzirom da se u ovome radu opisuju fenomen feudalizma i feudalne institucije onda nema posebne potrebe isticati kako se feudalizam smatra stvarnom pojavom u srednjem vijeku i kako je feudalni sustav stvarno oblikovao dobar dio srednjovjekovnog društva u zapadnoeuropskom prostoru. U svakom trenutku izbjegavalo se u oblikovanju ovoga rada izreći definiciju feudalizma ili feudalnih institucija. Nekoliko je puta naglašeno, feudalizam i njegove institucije ovdje su opisane i objašnjene, a definiranje istih zahtijevalo bi određeni konsenzus koji trenutno ne očekuje ni najviša suvremena historiografija. U tom kontekstu ovu raspravu završavam jednim Blochovim zaključkom:

„ZAR DEFINIRATI NE ZNAČI UVIJEK I OGRANIČAVATI?“¹¹⁷

¹¹⁷ M. Bloch, 2001., str. 217.

8. Sažetak

Feudalizam treba promatrati kao društveno-gospodarski fenomen koji se oblikovao na ruševinama i prežiticima zapadnog dijela Rimskog Carstva. Taj se fenomen definitivno oblikovao počevši s vremenom ranih Merovinga, a feudalne institucije su se kristalizirale tijekom Karolinške države i carstva. Osnova tog prvotnog, odnosno izvornog feudalizma bio je feudo-vazalni odnos između seniora i vazala dopunjen feudom (precaria, feud, leno, beneficij) kao temeljnim sredstvom plaćanja ili kupovanja vazalske službe. U svojoj osnovi feudalizam se oblikovao uvjetovan društvenim neprilikama. Te neprilike činilo je stanje trajne nesigurnosti i nemogućnosti državne strukture da pruži zaštitu svojim ljudima. Zato se razvijao odnos u kojemu je oslabljeni, nesigurni i nezaštićeni slobodni čovjek (kmet, vazal) podvrgavao sebe kao osobu koja će služiti moćnijem čovjeku (senioru) koji je pak zauzvrat bio dužan štititi svog podložnika. Ovaj rad ne definira feudalizam, ali zato opisuje njegovo oblikovanje, predstavlja uvjete koji su mu prethodili i na koncu objašnjava procese u kojima se fenomen feudalizma oblikovao. S druge strane, rad proučava i pitanje, odnosno historiografski problem feudalnog društva. Sukob teza otvoren je dijelom Susan Reynolds naprotiv rada Marca Blocha. U odnosu ta dva rada i ideje o feudalnom društvu prikazane su teze i antiteze feudalnom društvu kao stvarnom društvenom konstrukt, ali u određenim okvirima koji se ne može uklopiti u okvir suvremenih zajednica.

Ključne riječi: Feudalizam, feudalno društvo, feudo-vazalna veza, feudalne institucije, vazalitet

9. Summary

The Formation of Feudalism in Western Europe

Feudalism should be perceived as socio-economic phenomenon shaped on the remnants of the Western Roman Empire. Such process started with the early Merovingians, but feudal institutions crystallized during Carolingian state and empire. Basic foundation of the foremost, original feudalism was feudo-vassal relationship between the lord and the liege amended with fief (precaria, feud, feu, benefice) as a fundamental means of payment or purchase of vassalage. Basically, feudalism was shaped by social mishaps, such as the state of lasting insecurity and incapability of the state structure to provide protection for its people. For that reason, weakened, insecure and unprotected free men (vassals, lieges) subjected themselves to more powerful men (lords) who were supposed to protect them in return. This paper doesn't define feudalism, but rather presents the conditions that preceded feudalism and in the end explains the processes that molded it. On the other hand, paper examines a historiographic problem of feudal society., and conflicting theses made by Susan Reynolds and Marc Bloch. In the relation to those two articles, this paper presents theses and antitheses of feudal society as a real social construction, but in a specific framework that can't be incorporated in modern day society.

Key words: Feudalism, feudal society, feudo-vassal relationship, feudal institutions, vassalage

10. Literatura i izvori

- B. Andersson, 1998., *Nacija: zamišljena zajednica*, Beograd: Biblioteka Episteme, 1998.
- P. Anderson, 1974., *Passages from Antiquity to Feudalism*, London: NLB, 1974.
- C. R. Backman, 2003., *The Worlds of Medieval Europe*, New York: Oxford University Press, 2003.
- D. Barthelemy; S. D. White, 1996., The „Feudal Revolution“, *Past and Present*, br. 152, kolovoz 1996., New York: Oxford University Press, 1996., str. 196-223.
- M. Bloch, 2001., *Feudalno društvo*, Zagreb: Golden marketing, 2001.
- M. Brandt, 1995., *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, II. izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- J. S. Critchley, 1978., *Feudalism*, Guildford: George Alen & Unwin (publishers) Ltd., 1978.
- P. Crone, 1989., *Pre-Industrial Societies*, Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1989.
- T. Evergates, 1993., *Feudal Society in Medieval France. Documents from the County of Champagne*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993.
- I. Filipov, 2004., The notion of Feudalism, *El Temps I L`Espai del Feudalisme*, ur.: F. Sabate; J. Farre, Lleida: Pages editors, 2004.
- F. L. Ganshof, 1964., *Feudalism*, Hong Kong: Commonwealth Printing Press Ltd., 1964.
- J. Le Goff, 1998., *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Zagreb: Golden marketing, 1998.
- J. Le Goff, 2015., *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, Zagreb: TIM Press, 2015.

- J. R. Strayer, 1965., *Feudalism*, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1965.
- F. Lot, 1961., *The End of The Ancient World and the Beginnings of The Middle Ages*, New York: Harper Torchbooks, 1961.
- K. Marx, 1887., *Capital. Volume I. The Process of Production of Capital*, Moskva: Progress Publisher, 1887. (online izdanje)
- C. E. Odegaard, 1945., *Vassi and Fideles in the Carolingian Empire*, London: Humphrey Milford; Oxford University Press, 1945.
- H. Pirenne, 2006., *Karlo Veliki i Muhamed*, Zagreb: Izvori, 2006.
- S. Reynolds, 2001., *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*, New York: Oxford University Press Inc., 2001.
- S. Reynolds, 2012., *The Middle Ages without Feudalism. Essays in Criticism and Comparison on the Medieval West*, Farnham: MPG Books Group, 2012.
- *Towns and cities of the Croatian Middle Ages: authority and property*, 2014., ur.: I. Benyovsky – Z. Pešorda Vardić, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.
- L. White, Jr., 2001., Lineages of Early Modernization. The Feudal Revolution, *At the Dawn of Modernity. Biology, Culture and Material Life in Europe after the Year 1000*, ur.: D. Levine, California: University of California Press, 2001, str. 17-106.

Izvori

- Š. Kurtović, 2005., *Hrestomatija opće povijesti prava i države*, I. knjiga: srednji vijek, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2005.
- *Monumenta Germaniae Historica*, objavljena na internetskim stranicama, korišteno: <http://www.dmgh.de/>, pristup ostvarivan od 2014. do 2016. godine
- M. Šunjić, 1980., *Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka*, Sarajevo: IGKRO „Svijetlost“ – OOUR Zavod za Udžbenike, 1980.